

URFALI HİLMİ ve REYÂHİN'İ

Dr.Ekrem Bektas

URFALI HİLMÎ VE REYÂHÎN'İ

Dr. Ekrem Bektaş

Şanhurfa-2008

I

3126 N. 1	1981
D. 1	1981
	2936

Şanhurfa Valiliği
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
Şehir Kitaplığı Dizisi:53

ISBN:978-975-585-993-4

Yayın Koordinatörü

Selami YILDIZ

Editör

Mehmet Sait RIZVANOĞLU
Bayram SOYKAN

Yayın Kurulu

Selami YILDIZ
Mehmet Sait RIZVANOĞLU
Bayram SOYKAN
Aydın ASLAN

Yayın Hakkı

Bu eserden iktibas yapılırken,
dipnot veya bağlaç usulü kaynak gösterilmeden yararlanılamaz.

Kitabın hukuki sorumluluğunun tamamı yazarına aittir.

Yapım

Efsane Ajans
0 212 267 29 29

Baskı-Cilt

FSF Printing House
info@fsfprint.com
İSTANBUL 2008

Sevgili Anneme

Ve Rahmetli Babama...

DR. EKREM BEKTAŞ

1968 yılında Bitlis'in Hizan ilçesinin Süttaşı Köyünde doğdu. İlkokulu doğduğu köyde; Ortaokulu Hizan'da; Liseyi Van Atatürk Lisesi'nde tamamladı. 1988 yılında kayıt olduğu Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1992'de mezun oldu. Aynı yıl Ankara ili Beypazarı ilçesinde öğretmenliğe başladı. Daha sonra Ankara Uluğbey Lisesi'nde Edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. 1994 yılında Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında Araştırma Görevlisi kadrosuna atandı.

1996 yılında Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans'ını tamamladı. 1997 yılında Doktora yapmak üzere kadrosu Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aktarıldı. 2005 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında Doktora öğrenimini tamamlayarak Harran Üniversitesi'ne geri döndü. 2007 yılında Yardımcı Doçentlik kadrosuna atanan Ekrem Bektaş hâlen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX
I. BÖLÜM: HAFIZ MUHAMMED HİLMÎ HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	1
I. 1. Hayatı	1
I. 2. Eserleri	12
I. 2.1. Reyâhîn	12
I. 2. 2. Hz. İsâ Aleyhisselam'ın Babası Var mı?	16
I. 3 Edebî Kişiliği	18
KAYNAKÇA	25
ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ	27
II. BÖLÜM: METİN	28
SÖZLÜK	81
DİZİN	107
YAZMADAN ÖRNEK METİNLER	110

TAKDİM

Şanlıurfa, 11.500 yıllık tarihi geçmişi, coğrafik konumu, ticari İpekyolu üzerinde olması, Doğu ile Batı arasında kavşak noktasında bulunması sebebiyle, stratejik öneminin yanı sıra din, kültür ve medeniyetlerin buluştuğu bir çekim merkezi olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı tarihi gelişim sürecinde, üzerinde birçok bağımsız devlet ve beylik kurulmuş ve birçok uygarlığa beşiklik etmiştir.

Tarih boyunca dünyanın en verimli toprağına sahip Şanlıurfa, bu yönü ile bir tarım şehri olmuştur. Şehrin bu birikimini göz önünde bulunduran Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin sürdürülebilir en büyük projesi olan GAP'ı uygulamaya sokmuş ve Atatürk Barajı ile Şanlıurfa'yı ticaret ve kültürün yanında bir de tarım ve sanayi şehri yapmıştır.

Şanlıurfa, çok tanrılı inançların yanı sıra birçok peygamberi bağrından çıkarmış, birçok peygamberin uğrak yeri olmuş ve bu yüce insanlara ev sahipliğı yapmış bir şehirdir. Üç semavi dinin ata olarak kabul ettiği Hz İbrahim, bu topraklarda doğmuş, Hz İsa bu şehri kutsamış ve bu yüzden şehir, "İnançlar Diyarı" ve "Peygamberler Diyarı" olarak anıla gelmiştir. Özellikle Hz. İbrahim ve Hz. Eyyub peygamber ile özdeşleşmiştir.

Şanlıurfa, Urfa Akademisi ve tarihi Harran Üniversitesi'nden yetişen âlimlerin eserleri ile Batı Medeniyetinin oluşumuna büyük katkı sağlamış; ilim, felsefe ve sanatta modern Batı Düşüncesini etkilemiştir...

Şanlıurfa, sahip olduğu kültürel mirası ile kültür ve inanç; Karacadağ Kayak Merkezi ile kış; Karaali Kaplıcaları ile termal; Atatürk Barajı'nda yapılan su sporları ile turizm çeşitliliğı açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüzün 2006 yılında projelendirdiği “Şehir Kitaplığı Dizisi” yayınları kapsamında yayınlanan “Urfalı Hilmî ve Reyâhîn’i” adlı bu çalışmaya emeği geçenlere teşekkür eder, başarılar dilerim.

Yusuf YAVAŞCAN
Şanlıurfa Valisi

ÖNSÖZ

Tarih boyunca birçok medeniyete beşiklik yapmış olan Şanlıurfa'nın zengin bir tarih ve kültüre sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bu zengin tarih ve kültür mirasının yanında edebî faaliyetler bakımından da münbit bir yer olduğunu söylemek mümkündür. Her şeyden evvel 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşamış ve Klâsik Türk edebiyatının beş büyük şairinden biri olan Nâbî gibi büyük bir şair yetişmiştir. Ancak bu münbit edebî muhite rağmen istenilen sayıda ve seviyede şair yetiştiğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Anadolu'da adı sanı duyulmuş ve tezkirelere ismi geçmiş Urfa'lı şair sayısı iki elin parmaklarını geçmemektedir.

Ancak Klâsik edebiyatımızın temel kaynakları olarak bilinen şuaara tezkireleri, biyografik ve bibliyografik eserlerde adı geçmeyen, daha çok Urfa'nın edebî muhitinde yetişmiş ve buralarda şöhret bulmuş pek çok şair vardır. Bu şairlerin çoğu XIX. ve XX. yüzyılda yaşamış olup Fuzûlî ve Nâbî gibi üstaplara bağılı kalmış ve onlara nazireler yazmışlardır. Bu şairlerden bazıları şairlik yönünden çok kabiliyetli olup Divân tertip etmişlerdir. İsmi tespit ettiğimiz Urfalı divan şairleri şunlardır: Sakıp (ö. 1873), İsmet (1827-1875), Hikmet (1832-1878), Lami (1826-1888), Admî (1818-1900), Muhibbî (1854-1906), Hilmî (1857-1910), Abdî (1857-1911), Namık (1878-1911), Azmî (1880-1914), Durak (1860-1916), Şevket (1861-1918), Fûrûğî (1877-1923), Re'fet (1875-1938) ve Emin (1884-1941).

Şiirlerinde "Hilmî" mahlasını kullanan Hafız Muhammed, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış ve divân şiir geleneğine bağılı kalarak şiir yazmış şairlerimizden biridir. Hilmî şiirlerini, "Reyâhîn" adında bir kitapta toplamıştır.

Şanlıurfa Şairleri adlı bir kitap hazırlayan Bedri Alpay, Hilmî'nin yukarıda adı geçen şiir kitabının İstanbul'da

bir yangında yok olduğunu söylemektedir. Ancak Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yazmaları arasında Hilmî'nin "Reyâhîn" adlı şiir kitabının bir nüshasını tespit ettik. Kayıp olarak bilinen bir eserin gün ışığına çıkarılması ve yazmadaki şiirlerin edebî bir değere sahip olması, bizi böyle bir çalışmaya yönelten en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm altında, şairin hayatı, eserleri üzerinde durulmuş ve edebî kişiliği incelenmiştir. İkinci bölümde ise şiirlerin çevriyazısına yer verilmiştir. Ayrıca metinde geçen ve anlamı bilinmeyen bazı Arapça ve Farsça kelimelerin fonksiyonel bir sözlüğü ilâve edilmiş ve özel adlar dizini de çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Hilmî, Cumhuriyet döneminde yaşamış olmasına rağmen şiirlerinde kullandığı imlâ, günümüz fonetiğine pek uymamaktadır. Ancak şiirlerin çevriyazısında transkripsiyon işaretleri kullanılmış ve metnin el verdiği ölçüde günümüz fonetine uyulmuştur. Şiirler Reyâhîn'deki sırasına göre çevrilmiş ve yazmada bulunduğu yerlerin yaprak numaraları belirtilmiştir. Ayrıca divân şiir geleneğinde rastlanılmayan noktalama işaretleri bazı şiirlerde kullanılmış olup çevriyazıda da bunlara dikkat edilmiştir.

Urfalı Hilmî'nin hayatı, eserleri ve Reyâhîn adlı şiir kitabını konu alan ve en az kusurlu olmasma özen gösterilen bu çalışma, edebiyat ve kültür tarihimize bir katkı sağlarsa amacına ulaşmış sayılacaktır.

Bu çalışmam sırasında yardımlarını gördüğüm arkadaşlarım Dr. Hasan Almaz ve Dr. Ramazan Bardakçı'ya; eserin yayımlanmasını sağlayan Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürü Selami Yıldız'a, Şube Müdürü Aydın Aslan'a ve AR-GE personeli Sait Rızvanoğlu'na teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Dr. Ekrem Bektaş
Şanlıurfa, 2008

I. BÖLÜM

HAFIZ MUHAMMED HİLMÎ HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

I. 1. Hayatı:

Urfalı Muhammed Hilmî, XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olmasına rağmen hayatı hakkında bilinenler oldukça azdır. Hilmî'nin hayatı hakkında bilgi bulabildiğimiz tek kaynak, Şanlıurfa Şairleri¹ adlı çalışmadır. Bu çalışmada verilen bilgilerin sıhhat derecesi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Çalışmanın sonunda kaynakça olmadığı gibi, yazar verdiği bilgileri nereden ve kimden aldığı hususunda da bir şey söylememektedir.

Şanlıurfa Şairleri adlı kitapta Hilmî'nin hayatına dair verilen bilgilerin tamamı şöyledir:

“Adı Muhammed, mahlası Hilmi'dir. 1881'de Urfa'da doğmuştur. Abdurrahman isminde bir zatin oğludur. İlk tahsilinden sonra Hafız Osman Efendi'den² Kur'ân'ı hıfzetmiş, İbrahimiye Medresesi'ne girmiştir. O sıralarda bu medresenin müderrisi 1908'de vefat eden ünlü âlim Hacı Ramazan Efendi'dir. Bu medresede hüsn-i hatt derslerini de ünlü hattat şair Ahmet Vefik Bey vermektedir. Bu medresede hususi derslerine girdiği Müftü Hasan Efendi'nin teşvikiyle şiire başlamıştır. Medreseyi bitirdikten sonra İstanbul'a

1 Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, (Edisyon: Adil Saraç), Dal Yayıncılık, Şanlıurfa, 1986, s. 97-101.

2 Şanlıurfa Evliya ve Alimleri adlı çalışmada Hafız Osman Efendi adıyla iki kişi kayıtlıdır. Ancak ölüm tarihlerinden anlaşıldığı üzere bu şahsiyetler Hilmî'den önce yaşamışlardır. Kitabı hazırlayanın “Urfa'da Osman adında çok hafız yetişmiştir.” ifadesi ile Hilmî'nin Kur'an öğrendiği hocası başka Osman Efendi olsa gerektir. Bkz. Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa, 1996, s. 332-333.

giderek 1904 yılında Darü'l-Muallimat'a girmiştir. Oradan şu gazelini Müftü Hasan Efendi'ye gönderiyor:³

Yine hükmün sürüyor dilde temennâ-yı vatan
Yine zihnim tağıtır fikrû'l-mezâyâ-yı vatan

Geçiyor rûz u şebim hâb u hayâletle benim
Ne yamân derde düşürdü beni sevda-yı vatan

Âh evvelce firâk-ı vatani bilmez idim
Ne kadar müşkül imiş firkat-ı leylâ-yı vatan

Yâ Rab ol sâ' at-ı ferruh ne zamândır ki ede
Gönlümü gark ferah-ı rûy-ı dil-ârâ-yı vatan

Cigerim nâr-ı tahassürle kebâb oldu benim
Beni bî-tâb ediyor yâd-ı gam-efzâ-yı vatan

Şerer-i âteş-i dildir bu suhanler Hilmî
Okuyup anlasın ahvâlimi ebnâ-yı vatan

1908 Meşrutiyet'i sırasında okulu bitirip, Dârü'l-fünûn'a giriyor. Ders-i 'amm belgesi aldığı için bir yandan fakülteye devam ederken Beyazid ve diğer camilerde öğrencilere hesap ve Türkçe dersleri veriyor. Fakülteyi bitirdikten sonra Medresetü'l-kuzat'a⁴ girip buradan da üçüncülükle mezun oluyor. İlk memuriyeti 1914'te olup Evkaf Nezareti Memurîn Kalemi kâtipliğidir. Bu görevden sonra Fetvahâne müsevvidliğine,⁵ sonra da birinci sınıf kitabetle Adliye

3 Hilmî bu gazeli İstanbul'dan değil Antep'ten göndermiştir. Daha sonra bu konu üzerinde durulacaktır.

4 Kadı yetiştirilmek üzere açılan mektebin adıdır. Daha fazla bilgi için bkz.: M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB. Yay. İstanbul, 1993, C. II, s. 440-441.

5 Şeyhülislâm dairesine bağlı fetva odasına gelen yazıları temize çekme görevi. Bkz.: a.g.e., C. I, s. 621-622.

Nezaretî'nde yeni oluşturulan Temyiz-i Şer'i Dairesi'ne⁶ bu dairenin de lağvıyla Medresetü'l-İrşâd⁷ tarih muallimliğine, sonra da Şer'iyye Vekaleti'nce Anadolu Medreseleri müfettişliğine tayin ediliyor ve bu görevle teftiş merkezi olan Adana'ya gidiyor. Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkınca Adana Lisesi Arapça ve Farsça öğretmenliği, daha sonra da Adana Erkek Muallim Mektebi Türkçe öğretmenliğine, 1933'te Osmaniye Orta Mektebi Türkçe öğretmenliği ve müdürlüğüne tayin ediliyor. Bu son görevinde ne kadar kaldığını ve ne zaman vefat ettiğini öğrenemedim. Şiirlerini "Reyâhîn" adlı bir kitapta toplamıştır. Hazret-i İsâ'nın Babası Var mı? adlı kitabı da İstanbul'da basılmıştır. Şiirleri güzel ve güçlüdür. Çok şiir yazmışsa da İstanbul'da çıkan bir yangın sonucu bugün elde değildir."⁸

Bedri Alpay'ın yukarıdaki ifadelerinden, Hilmî hakkındaki bu bilgileri şifahî olarak duyup yazdığını söyleyebiliriz. Şanlıurfa Şairleri kitabını yayıma hazırlayan Adil Saraç'la yaptığımız görüşmede, Bedri Alpay'ın bu bilgileri şairin akrabalarından, mezar kitabelerinden, şer'iyye sicil defterlerinden, Urfa Nüfus Dairesi kayıtlarından ve bazı şahısların tuttuğu şiir mecmualarından derlediğini bildirdiler. Bu çalışmada verilen bilgilerin bir kısmını şairin şiirlerinden de doğrulanmakla beraber ilâve ya da farklı diyebileceğimiz bazı noktalar da vardır. Şimdi Hilmî'nin şiirlerinde kendi hayatma dair tespit ettiğimiz bilgileri değerlendirmeye çalışalım.⁹

6 Temyiz Şer'i Dairesi'ndeki yazışmaları usûlüne uygun olarak kaleme alma görevi. Bkz.: a.g.e., C. II, s. 284.

7 Medresetül-vaizin ile medresetül-eimme vel-huteba'nın birleştirilmesi suretiyle tesis olunan mektebin adıdır. Bkz.: a.g.e., C. II, s. 440.

8 "Eserlerinden Örnekler" başlığında iki gazel ve elimizdeki yazmada olmayan bir terci-i bend yer almaktadır. Hilmî hakkında burada verilen bilgiler, Mahmut Karakaş'ın Şanlıurfa Evliya ve Alimleri adlı eserinde de tekrar edilmiştir. s. 246-247.

9 Burada anlatacağımız bilgilerin bir kısmını daha önce yayımladığımız bir makalede değinmiştik. Bkz.: Ekrem Bektaş, "Urfalı Şair Hilmî ve Kayıp Eseri Reyâhîn", Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 26, Kış 2006, s.147-156.

Şair, Urfa İbrahimiye Medresesi'ne¹⁰ gittiğini ve bu medresenin müderrisinin Hacı Ramazan Efendi olduğunu, hatta kendisinin Ramazan Efendi'nin son öğrencisi olduğunu bildirmektedir. Hilmî, Ramazan Efendi'nin 1322/1904 yılında doğan oğlu "Osman" için yazdığı tarih beytinin başındaki "Urfa'da İbrahîmiye Medresesi Müderrisi üstâd-ı fezâ'il-nihâdım 'umdetü'l-muhakkîkin fazîletlü el-Hacc Ramâzan Efendi (tâle 'ömrühü) Hazretlerinin"¹¹ cümlesiyle bu bilgileri doğrular ve hocasının hayatı hakkında da dipnotta kısa bir bilgi verir.¹²

Hilmî, İbrahimiye Medresesi'nde öğrenci iken hat derslerine ilgi duyduğunu; ancak feleğin bir oyunu ile bu arzusuna ulaşamadığını, daha sonra hocası Ahmet Vefik Bey'e¹³ gönderdiği bir kıt'ada şöyle ifade eder:

Dem-i vedâ' da pâ-bûs-ı yâra ermek için
Fırâka ehl-i eviddâya eyledim ikdâm
Ne çâre kurdu felek bir oyun o hengâmda
Müyesser olmadı hayfâ !... Dirîğ !... Neyl-i merâm¹⁴

Bedri Alpay, şairin İbrahimiye Medresesi'nde iken hususî derslerine girdiği müftü Hasan Efendi'nin teşvikiyle şiire başladığını söylemektedir. Bu konuda elimizde bir bilgi yoktur. Ancak Hilmî'nin bu yıllarda Antep'e gittiğini ve buradan hocalarına mektup yazıp şiirler gönderdiğini

10 Bilgi için bkz.: Mahmut Karakaş, Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995., s. 82-87. Karakaş, Muhammed Hilmî Efendi (1881-1933)'nin

İbrahimiye Medresesi'nde müderrislik yaptığını söylemektedir. Oysa Hilmî'nin kendisi burada öğrenci olduğunu bildirmektedir.

11 Bkz.: Metin, XX. manzume.

12 Bu bilgi için bkz.: XX. Manzume. Ayrıca Ramazan Efendi'nin hayatı için bkz.: Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, 289-290.

13 Hayatı hakkında bilgi için bkz.: Alpay, Şanlıurfa Şairleri, s. 234-236.

14 Hilmî'nin Antep'ten Ahmet Vefik Bey'e gönderdiği bu kıt'anın başında "Urfa Tahriât Kâlemi Mübeyyizlerinden Haţtaţ-ı ya' küt-pesend Üstâd-ı Muhterem Lobud Bey-zâde Ahmed Vefik Bey'e Gönderdiğim Mektûbda" ibaresi yazılıdır.

biliyoruz¹⁵. Hilmî'nin Antep'ten mektup yazıp şiirlerini gönderdiği kişilerden birisi de Rahimiye Medresesi¹⁶ hocalarından Hasan Hüsnü Efendi'dir.¹⁷ Hilmî Antep'ten hocası Hasan Hüsnü Efendi'ye iki gazel göndermiştir. Bunlar, Şanlıurfa Şairleri kitabını hazırlayan Bedri Alpay'ın şairin İstanbul'dan Müftü Hasan Efendi'ye gönderdiğini söylediği:

Yine hükümün sürüyor dilde temennâ-yı vağan
Yine zihnüm tağıtır fikr-i elem-zâ-yı vağan

matlalı gazel ile:

Verd-i hüsnün yâd ile gâhice efgân eylerim
Ah edüp bülbülleri gülşende nâlân eylerim¹⁸

beytiyle başlayan gazeldir.

Alpay, Hilmî'nin İstanbul'a gitmeden önce Antep'e yaptığı geziden hiç söz etmez. Oysa şair, rindâne söylediği gazelinin şu beytinde:

Şabr eyle ki gülzâr-ı ümîde per açarsın
Hilmî bu kadar inleme zindân-ı Ruhâ'da

Urfa'yı bir zindana benzeterek iyice sıkıldığını ve buradan kurtulmak istediğini bildirir. Yine Hilmî, terci'-i bendin şu iki mısraında, Urfa'da kaldığı sürece şiirinin takdir

15 Bkz. Ekrem Bektaş, Urfa'lı Hilmî'nin Antep Günleri Uluslararası Gaziantep Araştırmaları (Sözlü, Kültür Dil ve Edebiyat Sempozyumu 10-11 Nisan 2008 Gaziantep sunulan bildiri.

16 Bu medrese için bkz.: Mehmet Karakaş, Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 101-104.

17 Müftü Hasan Hüsnü Efendi'nin hayatı için bkz.: Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, s. 156-160.

18 Bu gazelin başında "Ayntâb'dan, Urfa'da Rahimiye Medresesi Müderrisi Üstad-ı Muhterem Miftâhî-zâde Fazîletli Hasan Hüsnü Efendi Hazretlerine Gönderdiğim Mektûbda" ibaresi yazılıdır.

edilemeyeceğini ve buradan gitmesi gerektiğini düşünür.

Güftârıma hiç Urfa'da takdır eden olmaz
Lâzım bana tebdil-i maķâm etmeğe gayret

Şairin bu sıkıntılı günlerden sonra Urfa dışına çıktığı ilk gezisi Antep'tir. Hilmî, Antep'e gittiği günlerde yazdığı bir gazelinde, gidiş sebebini açıklar gibidir. Antep'te bazı kimselerle özellikle de âlim Hacı Hasib Efendi¹⁹ ve şair Edib Efendi²⁰ ile görüşüğünü ve oldukça memnun kaldığını söylediği gazeli aşağıdadır:

Gerçi kim etdim Ruhâ'dan infişâl oldum ğarîb
Lîk seyr-i çehre-i maķşûdu etdi Hâķ naşîb

Gülşen-i 'Ayntâb mesken oldu mürğ-i tab'ıma
Menba'-i 'irfân kim her güşesinde bir lëbib

Sîmâ buldum şeref oldum hezârân şevķ ile
Cebhe-sây-ı hâķ-i pây-ı zât-ı üstâd-ı Edîb

Sohbetiyle gönlüme revnak verir ol zât kim
Nâm-ı vâlâsı cenâb-ı Fâzıl Hâķı Hâķîb

Urfa'ya gönder bu nev nazmîñ ki versiñ Hilmiyâ
Hatt u ma' nâsiyle ķalb u dîde-i aķbâba zîb

19 XIX. yüzyılda yetişmiş Antepli güçlü şairlerinden biridir. Asıl adı Mehmet Hasip, mahlası Dürrî'dir. 1848'de Antep'te doğmuş ve 3 Ekim 1913'te vefat etmiştir. Zübdetü'l-Ferâiz ve Âteş-i Sûzân adında iki eseri vardır. Antepli şair Dürrî ve Edip hakkındaki bilgileri bizimle paylaşan meslektaşım Halil İbrahim Yakar'a teşekkür ederim. Ayrıca bu şairler hakkında daha geniş bilgi için Halil İbrahim Yakar'ın dervam eden "Antep Şairleri" adlı çalışmasına bakılabilir.

20 Metinde Edib hakkında şu bilgi verilmiştir: "'Ayntâb 'ulemâsından olan fâzıl-ı müşârün ileyiñ nâm-ı bâ-ihtirâmı Hâķı 'Abdullâh Efendi olup yazdığı eş'âr-ı dil-ârâda Edîb maķlasını kullanır. Urfa'ya 'avdetimde aldığım bir lutf-nâmesinde derc zîrdeki kıt'a 'uluvv-ı tab'-ı şâ'irânelerine delîldir.

H'âhişger-i ülfet degilim ehl-i kemâle
Fırkatleri bâ' iş oluyor böyle melâle
Tev'em olacaķ hüzn-i firâķîñ ile Hilmî
Bilmem neye, mesrûr oluyor o vişâle"

Şair, Antep'ten hocası Müftü Hasan Hüsnü Efendi'ye gönderdiği "vatan" redifli gazelinde de daha önce vatandan ayrılmanın ne olduğunu bilmediğini ve memleket hasretiyle yanıp tutuştuğunu şu beyitlerde dile getirir:

Geçiyor rûz u şebim h'âb u hayâletle benim
Ne yamân derde düşürdü beni sevda-yı vatan

Âh evvelce firâk-ı vatanı bilmez idim
Ne kadar müşkül imiş firkat-ı leylâ-yı vatan

Cigerüm nâr-ı taḥassürle kebâb oldu benim
Beni bî-tâb ediyor yâd-ı ğam-efzâ-yı vatan

Ayrıca Hilmî, Halep Valisi Nâzım Paşa'ya²¹ sunduğu "arkadaş-nâme"nin

Beni sevķ eyledi Şehbâ'ya bir iş Der-sa'âdet'den
Ümidim ḥâk-i pâ-y-ı devletiñden bezl-i himmetdir

beytindeki "şehbâ" sıfatıyla Halep'e gittiğini söylemektedir. O gün için Urfa'nın Halep vilayetine bağlı bir sancak olması bu seyahati mümkün kılmaktadır.²² Ancak şairin bu seyahati hakkında elimizde bu beyitten başka bir bilgi de yoktur.

Hilmî'nin şiirlerinde, İstanbul'daki hayatı ile ilgili olarak fazla bilgi yoktur. Bu konuda şairin İstanbul'a gittiğinde mesnevî nazım şekliyle kaleme almış olduğu bir şiiri vardır. Bu şiirde ilk kez büyük bir şehir görmüş kişinin ruh hali sezilenmektedir. Şiirin tamamı şöyledir:

21 Nazım Paşa hakkında bilgi için bkz.: İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988, 2. Cilt, s. 1144-1148.

22 Urfa, 1865 yılında Halep vilayetine bir sancak olarak bağlanmış ve 1912 yılına kadar devam etmiştir. Güler, Selâhaddin Eyyübî, Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar (M.Ö. XIV. Yüzyıl-M.S. 1920), Şurkav, Yay., Ankara, 1999, s. 83-84.

Nedir bu şehrde cünbiş-nümâ o kudsiyyet
Nedir bu belde hayret-fezâ o 'ulviyyet

Zemini reng-i bedâyi' le öyle mālîdir
Semâsı şevk-i dile cilvegâh-ı 'âlidir

Şaçar ziyâ-yı leţâfet o hâk u ahcârı
Kamaşdırır hele didârı çeşm-i nüzzerâ

Bu pâ-y-taht-ı mu' allâ-yı âl-i 'Osmân'dır
Yegâne kıble-i âmâl-i ehl-i imândır

Bu haclegâh-ı cihânda 'arûs-ı büldândır
Bu burc-ı feyz ü sa' âdetde şems-i raşşandır

Bu menba'-i ezeli-i zülâl-i 'irfândır
Bu kân-ı sermedi-i dür-i 'adl u ihsândır

Şair, Meşihat-ı İslâmiyye'ye verdiği istid'a-nâme'de (arzuhal) İstanbul'daki ilk yıllarına dair bazı bilgiler verir. Hilmî'nin, yapılan bir sınav sonunda kendisinin başarısını çekemeyen bazı öğrencilerin kıskanıp hakaret ettiklerini, medresede olmadığı bir zamanda şahsî eşyalarını dışarı attıklarını, olayı medrese sorumlusu Bursalı Raif Efendi'ye²³ söylediğini, ancak buradan bir netice alamadığı gibi azarlandığını, bu durum karşısında çaresiz kaldığı için şeyhülislâmlık makamına aşağıdaki manzumeyi sunduğunu söylemektedir:²⁴

23 Bu zat hakkında bir bilgi bulamadık.

24 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Ekrem Bektaş "İstanbul'da Taşralı Bir Şair" Beykent Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. Ulusal Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu (03-05 Nisan 2008) sunulan bildiri.

Ey sipihr-i keremiñ mihr-i fūrūg-efşâm
 Mültecâ-yı zu' afâ luţf u mürüvvet-kânı
 Zümre-i ehl-i diliñ hâmi-i pür-ihsânı
 Mesned-ârâ-yı meşihat kamer-i evc-i kemâl
 'Ömr ü ikbâliñi ezfün ide Rabb-i müte'âl

İstemezdim ki verem tab' -ı ferahnâke melâl
 Ya' nî taqdîm edeyim böylece pejmürde maqâl
 N'eyleyem eyledi mecbûr beni şüret-i hâl
 'Arz-ı hâl etmege şad şerm ile etdim cür'et
 Luţf edip eyle ihâle aña güş-ı re'fet

Haylî demdir ki Ayaşofya'da bezl-i himmet
 Ederek şevk ile ber-mücib-i sevk-i fiţrat
 Eyledim cidd ile taşşil-i 'ulûma gayret
 İmtihânda olacak bedreka tevfiq-i Hudâ
 İntihâb etmege hey'et kuluñu gördü sezâ

Etdi izhâr-ı hased gayri gürûh-i Mollâ
 Yaşamaz lâ-cerem âsüde-dil erbâb-ı zekâ
 Eyledim gerçi müdarâyı bi-hakkın ifâ
 Âb-ı tedbir ile sönsün mü o âteş heyhât
 İltihâb eyledi gitdikçe o nâr-ı zulûmât

Hilm edip eyler idim sabr u sükûnetde şebât
 Aradan haylî vukû' buldu güzâr-ı evkât
 'Âkıbetde yoğiken medresede ben bi'z-zât
 Oţama girmiş o dem ser-seri bir hâne-harâb
 Taşraya atmağa eşyâmı olup cür'et-yâb

Eyledim hâli görüp ben daği bevvâba şitâb
 Bu hakaret nedir Allâh için olsun bevvâb
 Bunu tecvîz ediyor hangi hadîs hangi kitâb
 Baña şorma dedi var âmirimiz sen aña var
 Bursalı Râ'if Efendi ki odur medresedâr

Aña da hâlimi añlatmaya vardım nâ-çâr
 Eylemek lâzım iken aşlını bir istifsâr
 Sözümü diñlemege mâni' olup kibr ü vaķâr
 Beni tard eyleyerek 'unf ile tekdîr etdi
 Suhan-ı gayr-ı münâsible de taħķîr etdi

Bilerek 'aczi mi âzârını tekşîr etdi
 Beni her merci' e varmaķlıĝa taħyîr etdi
 Lîk fikr-i keremiñ ğalbimi tesrîr etdi
 Bâb-ı elţâfuña geldim ederek 'arza merâm
 İltifâtuñla bu 'âciz ğuluñı eyle be-kâm

Edip idrâkime aşĝâb-ı ğured ğibta müdâm
 Sözlerim eyler iken ehl-i dili şîrin-kâm
 Ne revâ eyleyeler Hilmî'yi taħķire kıyâm
 Bunu hażm eylese de şâ'ir-i dil-ĝaste hemân
 Tab'-ı bîdârîñıza bu gelir elbette ğirân

Oysa Alpay'ın yukarıda verdiği bilgiye göre Hilmî, 1904 yılında İstanbul'a giderek Dâru'l-muallim'e kaydolur ve 1908'de burayı bitirerek aynı yıl Dârü'l-fünûn'a yazılır. Bir taraftan da Dâru'l-muallim'den aldığı ders-i amm belgesiyle bazı camilerde hesap ve Türkçe derslerini verir. Fakülteyi bitirdikten sonra Medresetü'l-Kuzat'a devam eder ve burayı da üçüncülükle bitirir. 1914 yılında Evkaf Nezareti Memurîn Kalemi kâtipliğinde ilk memuriyete atanır. Bu görevden sonra Fetvahâne müsevvidliğine, sonra da birinci sınıf kitabetle Adliye Nezareti'nde yeni oluşturulan Temyiz-i Şer'i Dairesi'nde çalışır. Bu dairenin de kapatılmasıyla Medresetü'l-irşâd tarih öğretmenliğine, sonra da Şeriyye Vekaleti'nce Anadolu Medreseleri müfettişiliği görevine getirilir ve bu görevle teftiş merkezi olan Adana'ya atanır.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkınca Adana Lisesi'nde Arapça ve Farsça öğretmenliği, daha sonra da Adana Erkek Muallim Mektebi Türkçe öğretmenliğini yapar.

1933'te de Osmaniye Orta Mektebi Türkçe öğretmenliği ve müdürlüğüne görevlerinde de bulunur.²⁵

Şairin şiirlerinde, İstanbul'dan sonra Adana ve Osmaniye'deki hayatı hakkında hiçbir bilginin bulunmaması da dikkat çekicidir. Acaba Hilmî, bundan sonra şiir yazmayı mı bıraktı; yoksa bu yıllarda yazılan şiirler kayıp mı diye insan sormadan edemiyor. Reyâhîn, şairin Urfa ve İstanbul'da bulunduğu yıllarda yazmış olduğu şiirlerini içermektedir denilebilir.

25 Osmaniye Orta Mektebi, bugün Osmaniye İlköğretim Okulu olarak eğitim ve öğretime devam etmektedir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde okulda 1939 yılına kadarki bilgiler kayıtlıdır. Hilmî ile ilgili bir kayda rastlamadık.

I. 2. Eserleri:

Hilmî, ilim ve irfan öğrenmeye hevesli olduğunu ve eserler neşretmek istediğini; ancak tahsile yeni başladığı için yayımlanacak eserinin olmadığını şu beyitlerde bildirir:

Bendeñiz nev-heves-i ' irfânım
Süy-ı taşşile yeñi püyânım

Neşr-i âşâra da meylim çokdur
Lîk âşâr-ı güzîdem yokdur

Kitap yayımlamaya meraklı olan Hilmî'nin şiirlerinin toplandığı Reyâhîn adlı şiir kitabının dışında "Hz. İsa Aleyhisselâm'ın Babası Var mı?" adını taşıyan matbu bir eseri daha vardır.

I.2.1. Reyâhîn:

Bedri Alpay'ın "Şiirlerini Reyâhîn adlı bir kitapta toplamıştır. Şiirleri güzel ve güçlüdür. Çok şiir yazmışsa da İstanbul'da çıkan bir yangın sonucu bugün elde değildir." diye söz ettiği Reyâhîn adlı şiir kitabının bir nüshası Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Bölümü, İsmail Saib I Koleksiyonu 5125 numarada kayıtlı olup ilk defa tarafımızdan tespit edilmiştir. Alpay'ın "çok şiir yazmış" ifadesiyle, bizim tespit ettiğimiz yazmadaki şiirlerin sayısı arasında bir tutarsızlık görülmektedir. Bedri Alpay'ın kitabında yer alan bir terci'-i bend'in elimizdeki yazmada yer almamış olması Reyâhîn'in eksik olduğu intibainını uyandırmaktadır.²⁶ Ancak yazmada şairin kendisi "Reyâhîn tarz-ı ' atîk üzere yazılmış bir kaç kaşîde, manzûme ve gazeli hâvîdir." ifadesiyle kitaptaki şiirlerin sayısı hakkında bilgi vermektedir. Gerek şairin "İfâde" başlığıyla verdiği bu açıklamalarından, gerek bazı şiirlerin üzerinin çizilmesinden

26 Bu dönemde yayımlanan periyodik dergilerde Hilmî'nin herhangi bir şiirine rastlanılmamıştır.

ve gerekse şiirdeki bazı kelimelerin değiştirilmesinden tespit ettiğimiz bu nüshanın müellif hattıyla yazılmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Nüshanın istinsah kaydı olmadığı gibi müstensihi de belli değildir. Yazmanın satır sayısı 12 olup tamamı 40 yapraktır. Şiirler rik'a ile yazılmıştır.

Yazma, "Reyâhîn" tarz-ı 'atîk üzere yazılmış bir kaç kaçışde, manzûme ve gazeli hâvîdir." cümlesiyle başlayıp

Pederden muntekildir feyż-i isti' dâdı evlâdın
Buña şâhid ise Hilmî yeter bu hattı Nâcî'niñ
beytiyle son bulur.

Kitaptaki şiirlerin tümü aruz vezniyle yazılmış olup manzumelerin sıralanışı bakımından Reyâhîn müretteb bir Divânçe'yi andırır.

Reyâhîn, şairin kaleme aldığı "İfade" başlığını taşıyan bir önsözle başlar. Manzumelerin ilk üçü tevhid konulu olup ikisi "Nücûmı Temâşâ, biri de "Sahrâya Karşı" adını taşırlar. Bu şiirler sırayla gazel, mesnevî ve murabba nazım şekilleriyle yazılmıştır. Kitaptaki dördüncü şiir de gazel formunda yazılmış na't-i şeriftir. Daha sonra tamamı 5 kaside olan kasideler bölümü gelir. Bu kasidelerden ikisi sultan Abdulhamid'in tahta geçişinin yıldönümünü konu alan cülusiyye, biri de yine padişahı tebrik üzere yazılmış tarihtir. Kitaptaki dördüncü kaside ise Halep Valisi Nâzım Paşa'ya takdim edilmek için yazılmış bir "arkadaş-nâme"dir. Beşinci kaside ise Urfa'ya 1323/1905 yılında mutasarrıf olarak gelen Ethem Sabri Efendi²⁷ hakkındadır. Hilmî manzumesinde, mutasarrıf Ethem Sabri Efendi'nin

27 Ethem Sabri Efendi hakkında bilgi bulamadık. Manzumede verilen 1323/1905 tarihine göre Sabri Efendi mutasarrıf olarak Urfa'ya gelmiştir. Bkz.: Halep Vilâyeti Sal-nâmesi, 1323, s. 310; Haz: Sevgi Aydemir-Selma Özbay, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat fakültesi, Tarih Bölümü, Bitirme Tezi, Şanlıurfa, 2005.; Salahaddin Eyyübî Güler, Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar, Şurkav, Yayınları, Ankara, 1999, s. 84.

adını anmaz, ancak onun Urfa'ya yaptığı hizmetler, özellikle de şehrin kenarında yaptırdığı hastaneye dair bilgiler etraflıca anlatmıştır.²⁸

Kasidelerden sonra Meşihat dairesine vermek üzere yazdığı istid'a-nâme (arzuhal) ve bu manzume ile ilgili bir kıt'a yer alır. Muhammes nazım şekliyle yazılmış bu manzumede Hilmî, Ayasofya Medresesi'nde yapılan sınavı kazanmasıyla bazı öğrencilerin bu başarısını çekemeyip kendisinin aleyhine çalışmaları ve başından geçenleri anlatmaktadır. Yine muhammes nazım şekliyle ve şairin arkadaşlarından birinin ölümü üzerine yazılmış bir mersiye vardır. Mersiyeden sonra beşer bendden oluşan iki müseddes-i mütekerrir yer alır. Bu müseddeslerden biri sultan Abdulhamid'in doğum günü münasebetiyle Urfa lise öğrencilerinin lisâniyle söylenmiştir. Bunlardan sonra "tevârih" başlığı altında altı şiir vardır. Bu manzumelerden ikisi kıt'a-i kebire, üçü gazel, birisi de beyit nazım şekliyle yazılmıştır. Kıt'a-i kebire nazım şekliyle yazılmış tarihler, padişahın cülusunun yıldönümü (1907 ve 1908) münasebetiyle söylenmiştir. Gazel formuyla yazılmış tarihlerden biri, Hafız Muhammed'in torunu olan Bediü'd-din isimli birinin mahiyeti pek anlaşılmayan mecmuası için, birisi Şerh-i Ekmel²⁹ adında kendi eseri için, birisi de 1321/1903 yılında ölen Urfa eşrafından Halil Hilmî adındaki bir gencin mezar taşına yazılmak için söylenmiştir.³⁰ Tarih beytinde ise hocası Ramazan Efendi'nin "Osman" adındaki oğlunun doğumuna tarih düşürülmüştür.

Tahmîs başlığı altında dört manzume vardır. Bunlardan biri Hoca Dehhânî'nin:

28 Manzumede anılan hastane, Karakoyun Deresi'ne nazır, şehrin yüksek bir tepesinde iki katlı ve süslü taştan yapılmış olup, devrin mimârisinin özelliklerini taşır. 1943 yılında Millet Hastanesi, 1948'den 2004 yılına kadar da Şanlıurfa Devlet Hastanesi olarak hizmet vermiş, 2005 yılından sonra ise Şanlıurfa Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi olarak hizmet vermektedir.

29 Daha sonra üzerinde durulacaktır.

30 Şanlıurfa Mezar Taşları, adlı çalışmada ne böyle bir şiire de ne böyle bir isme rastlanmıştır. Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 1996.

Gül yüzünde haç belürse gözlerüm giryân olur
Hâle görünse kenâr-ı mâhda bārân olur³¹

matlalı gazeli; biri Vâsfi Efendi'nin:

Gelmiyor vechüñ hayâli dide-i hûn-bâruma
Bâ'îş oldur sevdigüm her lahza âh u zâruma

matlalı gazeli; biri de Râzî mahlaslı bir şairin

Cihânda görmemiş bir kes bu dürlü mâh-ı tâbânı
Degül Ken'ân ilinden aşlı ammâ Yûsuf-ı şânî

matlalı ile başlayan gazeli tahmîs edilmiştir. Diğer tahmîsin kimin gazeline söylendiği tespit edilememiştir.

"Gazeliyyât" başlığı altında da biri Farsça olmak üzere 15 gazel vardır. Bu gazellerden 3'ünün başlığında nazire yazılmakla birlikte tanzîr edilen gazellerin kime ait olduğu belli değildir. Sonra gelen 3 gazel, şairin Antep'ten hocalarına gönderdiği gazellerdir. "Bülbül" redifli gazelin de ilk mısraı tırnak içine alındığından "tazmîn" olduğu anlaşılmaktadır. Gazellerden biri Nâbi'nin

Manzûrî iken tâ bu kadar şâh-ı bahârûñ
Nergis geçinir sâye-i destinde çenârûñ

matlalı tazmîn edilerek yazılmıştır. Bir başka gazel de şairin çağdaşı olan Urfalı Nüzhet Gânî'nin³² gazeline söylenmiş naziredir. Bu gazellerden sonra mesnevî nazım şekliyle söylenmiş iki şiir vardır.

"Kıta'ât" başlığı altında biri Arapça, toplam 10 şiir vardır. Bu şiirlerden 2'si nazım, 8'i kıt'adır. Bu kıt'aların konuları, annesine gönderdiği resimden, çiçek hediye edene

31 Manzumenin başlığında Kemal Paşa-zâde'nin gazeli olarak gösterilmiştir.

32 Nüzhet Gânî için bkz.: Alpay, Şanlıurfa Şairleri, s. 62-64.

kadar farklı farklıdır. Bu bölümden sonra biri matla olmak üzere 4 beyitle Reyâhîn son bulur.

I. 2. 2. Hz. İsâ Aleyhisselâm'ın Babası Var mı ?

Muhammed Hilmî, böyle bir makale yazmasının gerekçesini eserin girişinde şöyle izah eder. "Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nin 239 numaralı nüshasında (Doktor Milaslı İsmail Hakkı) imzasıyla neşr olunan (Haml-i Meryem Mes'elesi) unvânlı makale ehl-i imân arasında pek çok te'essürâta bâdî oldu. Bazı zevât tarafından kaleme alınan cevabî makalelerin mezkûr gazete tarafından neşr olunmaması te'sirat-ı vak'ayı teşdîd eyledi. Bu yolda yazılmış makalelerin derciyle hususî bir risâlenin neşrine teşebbüs edildiğini istihbâr eylediğimden abd-i âciz dahi bu bâbda birkaç söz söylemekten men'-i nefis edemedim." ³³

Hilmî'nin bu makalesi, meclis-i tedkik-i müellefât-ı şer'iyye hey'eti tarafından incelendikten sonra 1338-1340 tarihinde Evkâf-ı İslamiyye Matbaası'nda kitap olarak basılmış olup tamamı 14 sahifedir. Kitabın kapağında müellifin künyesi "Bayezîd Ders-i ammlarından Fetvâ-hâne-i âlî müsevvidlerinden Urfalı Hâfız Muhammed Hilmî" olarak yazılmıştır. Eserin içeriği kelâm ilmiyle ilgili olduğundan daha fazla üzerinde durulmamıştır.

Bu makaleden de anlaşıldığı üzere Muhammed Hilmî, şiir kadar nesir sahasında da başarılıdır. Onun bu bilinen eserlerinin dışında başka eserler de yazmış olabileceğini tahmin etmekteyiz. Zaten Muhammed Hilmî, yazdığı bir tarih manzumesinde çok zamandır kelâm ilmiyle uğraştığını ve bu konuda "Şerh-i Ekmel" (1322/1904) terkibiyle tarih düşürdüğü eserini bitirdiğini söylemektedir. Ancak gerek kataloglarda gerekse kütüphanelerde yaptığımız araştırmalarda müellifin böyle bir eserine şimdilik

33 "Bilahere o yolda bir risâle neşrinden sarf-i nazar edildiğinden işbu makale suret-i hususiyede tab' ve neşr olundu." Müellifin notu, s. 3.

rastlanılmamıştır. Hilmî'nin sözünü ettiği eserle ilgili beyitleri aşağıdadır:

Ez-cümle 'âciz bir çok zamandır
Bed' eylemişdim 'ilm-i kelâma

El-ḥamduli'llâh eş-şükruli'llâh
Oldum muvaffak ḥüsn-i tamâma

Cevherle Hilmî târiḥ yazdım
Bu Şerḥ-i Ekmel erdi ḥitâma

I.3. Edebî Kişiliği

Hilmî'nin, hayatı bölümünde de anlatıldığı üzere ilim öğrenmeye meraklı olduğu, bu merak saikasıyla da Urfa'da başlayan eğitimini Antep'te ve daha sonra da İstanbul'da sürdürdüğü anlaşılıyor.

Muhammed Hilmî, Reyâhîn adlı şiir kitabına yazdığı "İfâde" başlıklı kısımda, şairlik iddiasında bulunmadığını belirtir. Yazdıkları şiirlerin salt mücerred şiir olmadığı belki şairlik hevesiyle şiir söylediğini bildiren Hilmî, zevk sahibi ediplerin kendi şiirlerinden memnun kalacaklarını ve şiirlerin ifâde tarzında görülen eksikliklerin de erbâb-i iktidâr tarafından hoş karşılanacağını ümit edererek sözü bitirir.

Bu ifadelerin dışında hemen hemen her divân şairinde görülen kendini övme, Hilmî'nin şiirlerinde de rastlanan bir husustur. Urfalı şair Nüzhet Gânî'nin gazeline yazdığı fahr-âmiz bir nazirede kendisini ve şairliğini Nef'î'nin üslûbunu andıran bir eda ile şöyle övmektedir:

Evc-i a' lâ-yı kemâliñ kamer-i enveriyem
Rind-i mu' ciz- nefes ü kân-ı hüner-gevheriyem

Dideler hayrelenir pertev-i ' irfânımdan
Hüneriñ öyle celî şa' şa' a bir ahteriyem

Mest olur tâ be-ebed nazmımı kim eylese gûş
Dehrde haq bu ki bir feyz-i Hüdâ sāgeriyem

Reng ü bûda güle kim gıbta-resândır suhanım
Urfa'nuñ çok mı disem şâ' ir-i nâzükteriyem

Gazel-i Nüzhet'i tanzîre özensen Hilmî
Vechi var çünkü anıñ ben de eñ-i ekberiyem

Yine Reyâhîn'de yer almayıp da Şanlıurfa Şairleri adlı çalışmadan metne dahil ettiğimiz terci'-i bend'de Hilmî,

“tâze beyân” ve “renkli suhan” sahibi bir şair olduğunu söyler. Kendisini zamanın İsâ'sı olarak gören şair, sözlerinin de ölüleri diriltten Hz. İsâ'nın nefesi gibi mürde-dilleri dirilttiğini söyler. Şair yine bu terci'de şeyh geçinenleri, sufi ve mollaları çok şiddetli bir dille eleştirir. Manzumenin ilk bendi şöyledir:

Ben gerçi hayatımda henüz tâze civânım
 Ammâ ki suhan gevherine ma' den-i kânım
 Her mürde-dili zinde eder feyz-i kelâmım
 Fahr ile desem çok mu ki ' İsâ-yı zamânım
 Her muzlim olan kalbi münevver ederim ben
 Erbâb-ı dile meş' ale-i şu' le-feşânım
 Sen sanma bakup hey'etüme süfi vü mollâ
 Hâşâ baña ' âlemden ne inüm ne de ânım
 Ben şâ' ir-i rengin-suhan-ı tâze-beyânım
 Ben mâ' il-i dil-dâde-i hürşid-i şamm

Bedri Alpay da şair hakkında “şiipleri güzel ve güçlüdür” ifadesini kullanır.

Reyâhîn'de yer alan şiiplerin toplamı 55'tir. Bunların nazım şekillerine göre dağılımı şöyledir: 5 kasîde, biri Farsça olmak üzere 20 gazel, 3 mesnevî, 1 murabba, 2 muhammes, 4 tahmîs, 2 müseddes, 2 kıt'a-i kebîre, 1 terci'-i bend, biri Arapça³⁴ olmak üzere 8 kıt'a, 2 nazım, 1 matla ve 4 beyittir.

Hilmî 53 manzumede kullanım çokluğuna göre

- 1- mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
- 2- fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün
- 3- mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fa'ûlün
- 4- fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün
- 5- mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
- 6- mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün
- 7- mefâ'ilün mefâ'ilün fa'ûlün
- 8- fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
- 9- müstef'ilâtün müstef'ilâtün
- 10- fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
- 11- müstef'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün

34 Reyâhîn'de yer alan bu Arapça kıt'a, şaire ait olmayıp edebî bir eserden alınmıştır.

olmak üzere 11 farklı aruz kalıbını başarıyla uygulamıştır. Bazı Türkçe eklerde yapılan imâlelerin dışında vezin kusuru sayılabilecek hususlara da çok az rastlanır.

Hilmî, şiirlerinin hepsinde zengin kafiyei kullanmıştır. Bu kafiyelerin tümü de kafiye-i müreddefe dediğimiz (revi harfinden önce bir uzun ünlünün bulunması) türdendir. Özellikle kolay bulunabilen kafiye-i şaygân (ân) denilen kafiye türü daha çoktur. Kafiyei oluşturan kelimelerin aynı türden olmasına dikkat eden şair, bazı şiirlerinde âhengi sadece kafiye ile sağlamıştır. Kafiye ile birlikte redifle âhengin pekiştirildiği manzumelerde de ek redifler daha fazladır. Bunlar da isim hal ekeri, bildirme ekleri ve iyelik ekleridir:

-yüzümde	-zî-şandır	-ahterim
-gözümde	-pertev-efşandır	-zerim
-sözümde	-ehl-i imândır	-reh-berim

“Hilmî” mahlasıyla şiirler yazan Hafız Muhammed, divân şiirinin tekniğini ve estetiğini yakalamış ve klâsik üslûp diye adlandırılan üslûpla şiir yazmış bir şairdir.

Sâkiyâ peymâne şunma tâ ki cânânım gele
Meclise ârâm u şabr-ı kalb-ı hayrânım gele

Verd-i hüsnüñ yâd ile gâhice efgân eylerem
Âh idüp bülbülleri gülşende nâlân eylerem

Yine hükmün sürüyor dilde temennâ-yı vağan
Yine zihnüm tağıdır fikr-i elem-zâ-yı vağan

oldukça akıcı olan bu matla beyitleri Hilmî'nin üslûbu hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir.

Değişik nazım şekilleriyle şiirler yazmış olan Hilmî'nin bu şiirlerde işlediği konular, nazım türlerine göre değişiklik arz etmektedir. Tevhid konulu manzumelerde Allah'ın

isimlerinin kainattaki tecellilerinin dikkatle incelendiği görülmektedir:

Açmış beşeriñ nāmına bir mekteb-i ' irfān
 Hallāk-ı cihān vermiş aniñ nāmını dünyā
 Hep dersi ma' ārif bu şū 'ūnāt ser-ā-pā
 ' Ākil anı añlar bilemez cāhil-i nā-dān

Na't-i şerifte Hz. Muhammed'e olan derin bağlılığını ve sevgisini müşahede ediyoruz:

Gürūh-ı enbiyā tesbīh-i dūr āsā ser-āmeddir
 O tesbihe imāme gevher-i zāt-ı Muḥammed'dir

Ziyā-yı āferinişde bu 'ulviyyāt u süfliyyāt
 Ezelden cümlesi pertev-rübā-yı nūr-ı Aḥmed'dir

Odur kim 'ālem-i quds içre giymiş tāk-ı levlākı
 Vücūd-ı pākini intāc içün 'ālem mümeħheddir

Ne ḥācet qādrini bilmek ki sā'ir mu' cizātından
 ' Uluvv-i şānına Qur'an'ı bürhān-ı mü'ebbeddir

Çe ḥadd-i tust ey Hilmî kalem der-vaşf-ı ū rānden
 Ne bilsin ḥall-i cezri bir şabī kim dersi ebceddir

Sultan Abdulhamid'e sunulan kasidelerde ise onun padişahlığı döneminde yapılan eğitim faaliyetlerine dikkat çekilmiş ve bu dönemde yayımlanan eserlerin çokluğuna vurgu yapılmıştır. Hilmî, 33 yıl gibi uzun süre tahtta kalan, I. ve II. Meşrutiyeti ilân eden sultan Abdulhamid'in siyasi yönü üzerinde hiç durmaz. Klâsik kasidelerde görülen memduhu övme tarzını devam ettirmiş olan şair, padişahı övmeye oldukça başarılıdır:

Cihân turdukça tursun şihhat u iclâl ü şevketle
O hâkân-ı zamân kim 'âlemine zıll-ı Rahmân'dır

Çabûlgâh-ı Hudâ'ya lâ-cerem vâşıl olur zirâ
Bu lâhûtî du'â makrûn-ı âmin-i sürüşândır

Hilmî, Şeyhülislâmlık makamına sunduğu istid'a-nâme'de de (arzuhal) İstanbul'da medresede öğrenci iken başarısını çekemeyen bazı öğrencilerin kıskanıp hakaret ettiklerini, kendisinin olmadığı bir sırada odasındaki şahsî eşyalarını dışarı attıklarını; bu durumu medresede yetkili olan Bursalı Râ'if Efendi'ye bildirdiğinde nasıl bir tepki ile karşılaştığını anlatmaktadır. Muhammes nazım şekliyle yazılmış olan manzume, kafiye örgüsü bakımından da bilinen muhammeslerden farklıdır.³⁵ Her bendin son iki mısraı ile bir sonraki bendin ilk üç mısraının kendi arasında kafiyeli olduğu bu manzume ile, Hilmî'nin divân şiirinde kullanılan nazım şekilleri hakkındaki bilgisini ve bu konuda yaptığı yenilikleri göstermesi bakımından önemlidir.³⁶

Toplamı 15 olan gazellerde ise daha çok aşk konusu işlenmiştir. Bunun yanında rindlik, hikmet ve nasihat gibi konuları içeren gazeller de vardır. Özellikle Hilmî'nin Nâbî'nin etkisinde kalarak yazdığı nasihat içerikli gazeli, bir bayram gününde söylenmiş gazel ile "Urfa" redifli gazellerin matla beyitlerini örnek vermek istiyorum:

Elde fırsat var iken tab'ını tağyire çalış
Nûr-ı 'irfân ile git kalbini tenvire çalış

Bu gün 'id-i ferağ-efzâ cihân şadân güler oynar
Şatar üftâdegâna cilveler hûbân güler oynar

Nev-resîde bütleri hayret-fezâdır Urfa'nın
Hûblarına cân fedâ etmek sezâdır Urfa'nın

35 Muhammeslerdeki kafiye örgüsü için bkz.: Mustafa Erdoğan, Türk Edebiyatında Muhammes, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 41-42.

36 Bkz.: Metin, XI. manzume.

Şair medrese eğitiminden geçtiğinden Arapça ve Farsça'ya hâkimdir. Daha Urfa İbrahimiye Medresesi'nde iken Kur'an'ı hıfz etmiş olan şair, İstanbul'da Darü'l-muallim ve Medresetü'l-kuzat eğitimini tamamlamış ve çeşitli dairelerde görev almıştır. Ayrıca Ayasofya ve Sultan Ahmet Camiilerinde de dersiamlık yapmış ve kelâm ilmiyle uğraşmıştır. Alpay'ın bildirdiğine göre Hilmî ömrünün son yıllarında da Adana Lisesi'nde Farsça ve Arapça derslerini okutmuştur. Ancak buna rağmen Reyâhîn'de şaire ait hiç Arapça şiir yoktur. Ancak Hilmî'nin Hz. İsa' Aleyhisselâm'ın Babası Var mı? adlı makalesinde Kur'an-ı Kerim'den çıkardığı âyetler üzerine yaptığı yorumlarda Arapça'yı çok iyi derecede bildiğini göstermiştir. Reyâhîn'de yer alan Farsça bir gazelle de şiir yazacak kadar bu dili öğrenmiştir.

Hilmî, Cumhuriyet döneminde yaşamış olmasına rağmen şiirlerinde Divân şiirinin ortak kelime ve mazmunlarını kullanmış ve klâsik şiir geleneğimizi devam ettirmiştir. Dolayısıyla yaşadığı döneme göre değerlendirildiğinde kullandığı dilin ağır olduğu, ancak anlaşılmaz olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz:

Nigârâ şive-i ħandeñ gül-i ra' nâda yokdur yok
Şemîm-i zülf-i târiñ 'anber-ı sârâda yokdur yok

Ruĥuñ gül saçlarıñ sünbül gülistân-ı cemâliñde
Bu dürlü gülle sünbül gülşen-i me'vâda yokdur yok

Dili pür-zevk ü şevk etdi şeker-âmîz-i güftârîñ
Gözüm sâķide meyde sâġar u nîmâda yokdur yok

Naşıl teşbîh edem dür-dâneye ey mâh dendânîñ
Evet bu rûtbe revnaķ gevhher-i yek-tâda yokdur yok

Unutdurdu baña eş'arı baķ dehrîñ şu 'ünâtı
Nedendir Ħilmîyâ ġam görmeyen dünyâda yokdur yok

Hilmî, kişilik itibariyle oldukça hassas bir şairdir. Birisinin kendisine hakaret etmesi üzerine söylediği şu gazelde çok rikkatli bir ruh haline sahip olduğunu öğreniyoruz. Olayın mahiyetini bilmemekle birlikte, kendini bilmeyen biri karşısında bu kadar çabuk hayata küsen ve bedbin davranan bir ruh halinin portresini çizmektedir. Gazelin tamamı şöyledir:

Öyle pür-derdim ki gönülüm maḥzen-i hüzn ü melâl
Öyle pür-ye 'sim ki gelmez ḥâtıra fikr-i vişâl

Ey ecel ! Gel cânımı al istemem ol ' âlemi
Kim ola nâ-dâna anda ser-fürü ehl-i kemâl

Her ne dem bir kes baña gösterse rûy-ı iltifât
Ağlarım kim düşmüş cânım olur encâm-ı ḥâl

Bir hümâ-yı târem-i bâlâ-yı ' irfânım velî
Tîr-i âlâm-ı felek kılmış beni işkeste-bâl

Dehrden şekvâ gerekmez Hilmiyâ ḥâmûş ol
Sen şikâyet eyledikçe eyler efzûn pây-mâl

Yukarıdaki gazelin makta beytinde anlaşıldığı üzere Hilmî, divân şairlerinin hemen hemen çoğunda görülen felekten şikâyet ve dünyayı yerme anlayışına sahip değildir. Felekten şikâyet etmenin insana fayda sağlamayacağı gibi dertleri arttıracağını ifade eder. Bu anlayış, onun şairliğinden çok, âlim kişiliğinin bir tezahürü olsa gerek.

Hilmî, ilmî çalışmaları ve değişik kurumlardaki resmî görevlerin yanında şiirle de uğraşmış ve divân şiiri geleneğine bağlı kalarak bu alanda bir divânçe oluşturabilecek kadar şiir yazmış şairlerimizden biridir. Belki de asıl mesleği şairlik olmuş olsaydı daha çok şiir yazar ve daha meşhur bir şair olarak edebiyat tarihine geçerdi.

KAYNAKÇA

Ali Şîr Nevâyî, Mîzânü'l-Evzân, Haz: Kemal Eraslan, TDK Yayınları, Ankara, 1993.

Alpay, Bedri, Şanlıurfa Şairleri, (Edisyon: Âdil Saraç), Dal Yayıncılık, Şanlıurfa, 1986.

Bilkan, Ali Fuat (Dr.) Nâbî Dîvânı, C. I-II, MEB., İstanbul, 1997.

Erdoğan, Mustafa, Türk Edebiyatında Muhammes, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 41-42.

Ertan, M. Emin, Urfalı Şair Abdî, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 1997.

Güler, Selâhaddin Eyyübî, Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar M.Ö. XIV. Yüzyıl-M.S. 1920), Şurkav, Yay., Ankara, 1999.

İsmail b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, Keşfü'l-Hafâ, C. II, 4. Baskı, Beyrut, 1405.

Karahan, Abdülkadir (Prof. Dr.), Urfalı Mehmed Şevket ve Şiirleri, Ankara, 1991.

Karakaş, Mahmut, Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

....., Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa, 1996.

....., Şanlıurfa Mezar Taşları, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 1996.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli (Haz.: Prof. Dr. Hayrettin Karaman vd.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Kaya, S. Ahmet, Urfa Şairleri Cumhuriyet Dönemi, Şanlıurfa Belediyesi, Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa, 1989.

Muhammed Hilmi, Reyâhîn, Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi Yazmaları İ. Saib Koleksiyonu I, No: 5125.

....., Hz. İsâ Aleyhisselâm'm Babası Var mı ?, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1338-1340.

Pakalm, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I-III, MEB. Yayınları, İstanbul, 1993.

Şemsettin Sâmî, Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2005

ÇEVRIYAZI SİSTEMİ

1. Arap elifbasında bulunduğu halde bugünkü Türk abecesinde bulunmayan işaretler ve harfler şöyle gösterilmiştir.

ء	ʾ
س	S, s
ه	H, h
ح	Ĥ, ĥ
ز	Z, z
ص	Ş, ş
ذ	Ẓ, ẓ; D, d
ط	T, t
ظ	Ẓ, ẓ
ع	Ġ, ġ
ق	K, k

2. Arapça ve Farsça kelimelerdeki hurûfî medler,

آ	Ā, ā
و	Ū, ū
ى	Ī, ī

ile gösterilmiştir.

3. Nazal “ك” ñ ile gösterilmiştir.

4. Farsça kelimelerdeki vāv-ı madûle “ و ” işareti ile gösterilmiştir.

5. Birleşik isim ve sıfatlar arasına “ – ” işareti konulmuştur.

II. BÖLÜM

METİN

1b
“İfâde”

“Reyâhîn” tarz-ı ‘atîk üzre yazılmış bir kaç kaşide, manzûme ve gazeli hâvidir.

Muhteviyâtınıñ her parçası mücerred şi‘ir söylemek hevesiyle degil, belki bir hiss-i şâ‘irâne üzerine yazılmış olduğundan mütâla‘ası zevk-âşnâyân-ı üdebâ memnûniyyetini câlib olacağı me‘mûl-i kavîdir.

Şive-i ifâdesinde görülen naķâyış ba‘zı elfâz-ı perîşân için cây-ı i‘tirâz olabilirse de meftûn-ı ma‘ânî olan erbâb-ı iktidârîñ o haţâlara da lutfen müsâmaħa nazarıyla bakacaklarına ümîdvârım.

Ayaşofya ders-i ‘âmmılarından Urfalı Hâfız
Muħammed Hilmî

I

2a Tevhîde Müte' allik

"Nücümü Temâşâ"

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ülün

- 1 Her zerre müsahhar seni ihtâra İlähî
Her şeyde gelir kudretiñ efkâra İlähî
- 2 Zâhirde kevâkib görünür âdeme lâkin
Ma'nen görünür vahdetiñ enzâra İlähî
- 3 Bâlâda ne bu lem' a nişâr olmada her şeb
Ermez beşeriñ ' aklı bu esrâra İlähî
- 4 Bunlar hepsi şâhid-i rahşân-ı vücûduñ
Denmez mi hamâkat seni inkâra İlähî
- 5 Ser-mest-i mey-i ma' rifetiñ olmayı ister
Ver ma'labımı Hilmî-i nâ-çâra İlähî

II

2b

"Kezâ"

mef' ulü mefâ' ilün fa' ülün

- 1 Bir leyle-i pür-şafâda tenhâ
Bâlâyı eder idim temâşâ
- 2 Gerçi o gece degildi meh-tâb
Meh-tâbda o neşât-ı nâ-yâb

- 3 Ahterler edip semâyı tezyîn
Olmışdu zemîn maḥabbet-âgîn
- 4 Bir şamta bürünmüş idi ' âlem
Yok velvele-i giriv-i âdem
- 5 Âheste vezân olurdu bir bād
Sevdâlıları ederdî dil-şād
- 6 Müstagraḫ idim tefekkürâta
Ṭalmışdı gönül taḥassüsâta
- 3a 7 Her necm birer bedî' a zâhir
Kim anda celî şükûh-ı fâtır
- 8 Te'şîri o rütbe kim kulûba
Beñzerdi menâzır-ı ğurûba
- 9 Her lem' ası bir nümâyiş-i Hâk
Allâh !... Gören diyordı muṭlaḫ
- 10 Yâ Rab bu ne müştâ' il bevâriḫ
Yâ Rab bu ne mültemi' ḫavâriḫ
- 11 Âşâr-ı füyûza ḫikmetiñdir
Bürhân-ı kemâl-i ḫudretiñdir

3b

III

“Şahrâya Karşı”

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ulün

I

Açmış beşeriñ nâmına bir mekteb-i 'irfân
 Hallâk-ı cihân vermiş anuñ nâmını dünyâ
 Hep ders-i ma' ârif bu şu 'ünât ser-â-pâ
 ' Âkil anı añlar bilemez câhil-i nâ-dân

II

Mir'at-ı kemâl-i keremiñdir bu menâzır
 Âyinesidir kudretiñiñ bunca bedâyi'
 Eşyâda bütün nûr u ferîñ olmada lâmi'
 Yâ Rab felek ü şems ü kamer hep seni zâkir

III

Rûyide olur emr-i şerifiñle nebâtât
 İzniñle eder kuş tayerân cevvi havâda
 H'ân-ı ni' amîñ kâffe-i mañlûka küşâde
 Müstağrağ olur feyziñe zî-rûh u cemâdât

4a

IV

“Na‘ t-i Şerîf”

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün

- 1 “Gürûh-ı enbiyâ tesbîh-i dür âsâ ser-âmeddir
O tesbîhe imâme gevher-i zât-ı Muḥammed’dir”
- 2 Ziyâ-yı âferînişde bu ‘ulviyyât u süfliyyât
Ezelden cümlesi pertev-rübâ-yı nûr-ı Aḥmed’dir
- 3 Odur kim ‘âlem-i ḳuds içre giymiş tâc-ı levlâkı³⁷
Vücûd-ı pâkini intâc için ‘âlem mümeḥheddir
- 4 Ne ḥâcet ḳadrini bilmek ki sâ’ir mu‘cizâtından
‘Uluv-v-i şânına Ḳur’ân’ı bürhân-ı mü’ebbeddir
- 5 Çe ḥadd-i tust ey Hilmî ḳalem der-vaşf-ı ü rânden³⁸
Ne bilsin ḥall-i cezri bir şabî kim dersi ebceddir

V

4b

“Cülûs-ı Humâyun-ı Ḥâzret-i Ḥilâfet-penâhiye Dâ’ir.”

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün

- 1 Bu gün bir ‘id-i millîdir bu gün bir yevm-i zî-şândır
Bu gün mihr-i meserret kâ’inâta pertev-efşândır
- 2 Bu gün her dilde var bir neşve-i câvid-i rûḥânî
Bu gün bir ḥüsn-i ‘âlî dil-fürüz-ı ehl-i imândır

37 “Levlâke levlâk lemâ ḥalaktü’l eflâk.” (Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım), Aclûnî, C.II, s..243.

38 Ey Hilmî, O’nun (Hz. Muhammed) vasıfları hakkında kalem oynatmak senin haddine mi?.

- 3 Bu gün her bir tarafda lem' a-pâş envâr-ı 'ulviyyet
Semâda yerde bir Ẕudsiyyet-i 'ulyâ nümâyandır
- 4 Ta'âlallâh nedir 'âlemde bu hâl-i neşât-efzâ
Cihân neş'eyle mâlidir bütün âfâk handandır
- 5 'Uyûn-ârâ-yı ümmet câ-be-câ esbâb-ı şādānî
Bu zinetlerle her buç' a zemîn-reşk-i gülistandır
- 6 Temevvüc eylemekte şân ile râyât-ı 'Oşmân'ı
Du'â-yı pâdişâhım çok yaşa yer yer fûrûzandır
- 5a 7 Bu rûz-ı behcet-efrûzı yine idrâk için cümle
Ahâli birbirin tebrike sa'î vü şitâbandır
- 8 Degil ümmet, sürûrından bu gün heft âsmân üzre
Bütün şımf-ı melâ'ik birbirin tebrike püyandır
- 9 Bu şehri-âyin-i 'ulviyyet-ğarîn-i bî-müdānî kim
Fûrûğ-ı dil-fûrûzî hayre-sâz-ı çeşm-i insândır
- 10 Ne rûte hâtır-ârâ, hayret-efzâ olsa da bi'llâh
Bu yevm-i pür-fütûhîñ şânına nisbetle noğşandır
- 11 Bu gün hep ehl-i tevhidîñ muğaddes bildigi gündür
Bu gün rûz-ı cülûs-ı Hâzret-i 'Abdü'l-ğamîd Hân'dır
- 12 Odur ol şehri-yâr-ı a'zam-ı fârûğ-ğaşlet kim
Vücûd-ı ağdesi 'Oşmāniyāna luğf-ı Yezdān'dır
- 5b 13 Yazılmış kilk-i kudretle ezelde levh-i mağfûza
Anıñ vaşf-ı bihîni: ser-firâz-ı âl-i 'Oşmân'dır
- 14 Me'âlî-i şıfatıñ maşdarı zât-ı ħumâyûnî
Serîr-i şevketinde zâhir u bātında sulğandır

- 15 Tecellî eylemiş hep hılk-i Haq zât-ı şerîfinde
Bütün 'azminde el-ḥaḥ reh-beri âyât-ı Kur'an'dır
- 16 Bakılsın dîde-i inşâf ile târiḥ-i eşlâfa
Hani bir devre kim devr-i humâyûniyla siyyândır
- 17 Münevver eylemiş aḥvâl-i mülki pertev-i re'yi
Burûc-ı âsmân-ı devlete bir şems-i raḥşândır
- 18 O rütbe eylemişdir intizâm-ı 'âlemi tekmil
Ki tertibâtına ruh-ı Süleymân âferin-ḥ'ândır
- 6a 19 Behişt-âbâd'a dönmüşdür ser-â-ser mülk-i 'Osmâni
Kemâl-i 'adlden her belde bir gülzâr-ı 'umrândır
- 20 Hele nûr-ı ma'ârif ol kadar âfâkı tutmuşdur
Ki güyâ mülkümüz bir maḥla' -ı ḥurşid-i 'irfândır
- 21 Gülistân-ı hüner günden güne şadâb olur elbet
Ki erbâbı dem-â-dem kevşer-i luḫfiyle reyyândır
- 22 'Uluvv-i şânını işbât iden âşâr-ı vâlâsı
Egerçi kesret-i a' dâd veş bî-ḥadd u pâyândır
- 23 Tarîk-i pür-sa'âdet ḥaḫḫ-ı 'âlî-i Hicâz ammâ
Ḳulüb-ı mü'minine eñ ḳanâ'at baḫş-ı bürhândır
- 24 'Umûmen eyledi medyûn-ı şükrân ehl-i İslâm'ı
Bu yüzden ruh-ı pâk-i Aḫmed'i maḫzûz u şadândır
- 6b 25 Suḫan pâyâna erdi geldi hengâm-ı du'â Hilmî
Du'â-yı pâdişâhî ümmete bâdî-i gufrândır
- 26 Cihân ḫurduḳça ḫursun şihḫat u iclâl ü şevketle
O ḫaḳân-ı zamân kim 'âlemine zıll-ı Raḫmân'dır
- 27 Ḳabûlgâh-ı Hudâ'ya lâ-cerem vâsıl olur zirâ
Bu lâhûti du'â maḫrûn-ı âmin-i sürüşândır

VI

“Tebrîk-i Sâl-i Cedîd-i Hazret-i Pâdişâhîye Dâ'ir”

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

- 1 Neler izhâr eder seyr et bu 'ibret-hâne-i dünyâ
Ne hayret-bağşdır âşâr-ı şun' -ı Hâlık-i yek-tâ
- 2 Dem-â-dem cilvegerdir şun' -ı Hağ mir 'ât-ı hestîde
Pey-â-pey 'âlem-i hestî 'ademden olmada peydâ
- 7a 3 Nedir bu ihtilâfât-ı fuşûl ü vaqt-i şarşarın
Nedir bu sâha-pîrâ-yı vücûd ü kevn olan eşyâ
- 4 Gehî kaplar cihânı şâm-ı gam-âlûd-ı pür-zulmet
Velî ta' kib eder nûrıyla bir şubh-ı ferağ-efzâ
- 5 Gehî virân u hüzn-âgîn olur bakşañ bütün 'âlem
Şitâ-yı kasvet-âver çünkü eyler hükümünü icrâ
- 6 Görürseñ her taraf bir gülşen-i 'umrân olur soñra
Gelir faşl-i rebî' -i neş'e-pîrâ-yı şafâ-bağşâ
- 7 Firâğ-ı yârdan dil-hûn olup dem-beste olmuşken
Sürûr-ı vaşldan dehri pür eyler bülbül-i güyâ
- 8 Zebûn-ı pençe-i fakr u felâket bir kuluñ ba'zan
Olur ikbâl u câhî gıbta-bağş-ı esfel ü a' lâ
- 7b 9 Esîr-i pister-i derd ü mihen-keş Hazret-i Eyyüb
Bulup elâf-ı Hağ'dan tâze cân ol dem olur ber-pâ
- 10 Bükâ-yı hecr ü farğ-ı giryeden a' mâ olan Ya' kûb
Olur pîrâhen-i Yûsuf'la her dü-didesi binâ

- 11 Ne dem olsañ mükedder bir feraḥ ta' kib eder elbet
Ḥulâşa her zamân ba' de "ma' al-yüsr" kilid-i "yüsrâ"³⁹
- 12 İhâta eyleyüp hep ' âlemi deycür-1 nârânî
Bütün âfâkı etmişken zâlâm-1 cehl istilâ
- 13 O hâletde tülû' etdi hemân burc-1 hilâfetden
Te' âlî eyledi bâlâya bir mihr-i cihân-ârâ
- 14 Diğer-gün oldu ' âlem etdi her şey rengini taḥvîl
Münevver etdi envâr-1 ma' ârif dehri ser-tâ-pâ
- 8a 15 Ki oldu ' izz ile pîrâye-sâz-1 taḥt-1 ' Oşmânî
Bi-ḥaḳḳın Ḥazret-i sultân Ḥamîd-i ma' delet-pîrâ
- 16 Şehinşâhâ seniñ tedbiriñe şad bârekellâh kim
Giyindi reng-i ' umrân himmetiñle ser-te-ser gâbrâ
- 17 Edip bir menba' -1 ' ilm u ma' ârif dâr-1 İslâm' 1
Diyânet, ma' rifet rûhiyle ḥalkı eylediñ ihyâ
- 18 Belâ-yı cehlden taḥliş için evlâd u aḥfâdî
' Umümen memleketlerde mekâtib eylediñ inşâ
- 19 Şalâdır teşnegân-1 ' ilm ü ' irfâna buyursunlar
Müheyyâ cümle esbâb-1 teraḳḳî bunda hep zirâ
- 20 Şehâ bir dürr-i yek-tâ-yı hilâfetsiñ ki şâhiddir
' Uluvv-i pâyene ' ulviyyetiyle tarem-i minâ
- 8b 21 Ne mümkün ümmete etmek bi-ḥaḳḳın vaşfiñi taḥrîr
Seniñ ' aks-1 şîfâtîñdir nücüm-1 ' âlem-i bâlâ

39 "Fe inne me' al-' usri yüsrâ. İnne me' al-' usri yüsrâ." (Muhakkak her güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Evet her güçlkle beraber bir kolaylık vardır.) ayetlerinden iktibas yapılmıştır. Kur'an, 94/5, 6.

- 22 Gürûh-ı nükte-sencânı bırakmışken bütün 'âciz
Benim haddim midir etmek mübârek vaşfiñi imlâ
- 23 Fakať şevk-i derûnım 'aql u rûhı eyleyip mağlûb
Bu güne nağmeler inşâdına etdi beni ilcâ
- 24 Suhan pâyâna erdi geldi hengâm-ı du' â gayri
Şeher demdir du' âlar redd olunmaz bu zamân kaç' â
- 25 Teceddüd eyledikçe pâdişâhım nev-be-nev yıllar
Bulunduğça hırâmân burcdan burca meh-i ğarrâ
- 26 Terakķi üzre olsun 'ömr ü iclâl-ı humâyûnuñ
Mu' in ü yâveriñ olsun dem-â-dem Rabb-i bî-hem-tâ
- 9a 27 Yazıp bir cevherin târih ü tebriki kuluñ Hilmî
Hemân sa' d eylesin sâl-i cedîdiñ Hâzret-i Mevlâ

همان سعد ایلسون سال جدیدک حضرت مولا (1323/1905)

VII

“Culûs-ı Hümâyûn-ı Hâzret-i Cihân-bâniye Dâ'ir”⁴⁰

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ulün

- 1 Ey nâ'ib-i sultân-ı rüsül sāye-i Yezdân
Ey mazhar-ı tevfiķ-i Hudâ hâmi-i Qur'an
- 2 Hürşid-i cihân-tâb-ı kemâlât u me' âlî
Timşâl-i tekâ, kân-ı 'aťâ, menba' -ı ihsân

40 Bu manzumenin kafiye düzeni kaside nazım şeklinin kafiyesinden farklıdır. Her dört beyitten sonra bir matla beyti yer almaktadır.

- 3 Ser-tâc-ı ümem, baħr-i himem, şâh-ı mu'azzam
Fârûk-ı zamân, kehf-i emân, melce-i 'irfân
- 4 Hâkân-ı güzîn, yâver-i dîn, fahr-i selâtin
Mağbû-ı selef, şem'-i halef, ekmel-i devrân
- 9b 5 Ol zıll-i Hudâsîñ ki bütün millet-i İslâm
Dergâhîña etmekte 'ubûdiyetin i' lām
- 6 Ey câlis-i evreng-i mu'allâ-yı hilâfet
Sâyeñde seniñ her günümüz 'id-i sa'âdet
- 7 Vermekte nişân kişverimiz bâğ-ı İrem'den
Her sûda olur cilve-nümâ şevk ü şetâret
- 8 Eyyâm-ı bihîniñde zulüm zulmeti nâ-bûd
Tenvîr ediyor her taraflı şems-i 'adâlet
- 9 'Oşmânlılara mebbe-i feyz oldu cülûsuñ
Bir dâd-ı Hudâ'dır saña ol 'aql u kiyyâset
- 10 İhlâş u şadâkatle edip vaşfiñi tartıl
Her dem ideriz pâdişehim nâmuñi tebcil
- 10a 11 Etdi yine bir 'id-i cülûs-ı ferruħ-efzâ
Müstagrak-ı envâr-ı şafâ dehri ser-â-pâ
- 12 Tanzîr ediyor şanki cihân huld-i berîni
Her yanda biñ esbâb-ı neşât olmada peydâ
- 13 Kudsilere hayrân ediyor hâlet-i nâsût
Bir şa'ş'a-i hârika 'âlemde hüveydâ
- 14 Her bük'a bu gün başıra-pirâ-yı mübâhât
Eşvâk ile meşhûn görünür sâha-i gabrâ

- 15 Etmekde bütün ef'ide-i ümmeti leb-rîz
Bir neşve-i câvid ü sürür tarab-engîz
- 16 Ey sevgili sultânımız ey şâh-ı kerem-kâr
Etdikçe bize 'arz-ı likâ neyyir-i nevvâr
- 10b 17 Bir mihr-i füyûzat gibi yevm-i cülûsîñ
Pertev saçarak eylesin âfâkı ziyâdâr
- 18 Evşâfîñi tanzîm ederek şevk ile her yıl
Kılsın üdebâ vü şu'arâ mefhâret izhâr
- 19 'Ulviyyetiñi şerh edemez kilk-i siyeh-rû
Olsun bu du'â hâtime-i bihter-i güftâr
- 20 Tahtıñda hemân ol şeref ü şân ile dâ'im
Râhat yaşasın sâye-i lutfuñda 'avâlim

VIII

“Haleb Vâlisi Nâzım Paşa Hâzretlerine
Takdîm Eylemek Üzre Bir Arkadaş-nâme”

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

- 1 Cihânda reh-ber-i iqbâl u devlet kâbiliyyetdir
Olan ehl-i hîred bâlâ-nişîn-i şadr-ı 'izzetdir
- 11a 2 Felekden iştikâ nâ-kâbiliñ kârı olur zirâ
Hemîşe merd-i kâbil nâ'il-i feyz ü sa'âdetdir
- 3 Bunu işbâta hâcet yokdur el-hâk çünkü 'âlemde
Hemân her gün güvâhî câlib-i enzâr-ı diğkâtdir

- 4 Baķıñ ez-cümle ol ħurşid-i evc-ârâ-yı ' irfâna
Ki ħalb-i âgehi bir maṭla' -i ŧems-i faziletidir
- 5 Suħan-güyân-ı ' aŧrıñ ser-firâz-ı nükte-perdâzı
Nevâ-yı ħâmesi vecd-âver-i ehl-i ṭabi' atdır
- 6 Odur ol nâzım-ı esrâr-ı ħikmet vâli-i ŧehbâ
Zekâsı ' ilm ü ' irfânı medâr-ı ŧân ü ŧöhtredir
- 7 Ne ħâcet ŧerħ ü tavŧif itmege ' ulviyyet-i zâtın
' Uluvv-i ka' bına ħikmet-nümâ âŧârı ħüccetdir
- 11b
- 8 Kerem-kârâ rehâ-yı mu' ciziñden ' âciziñ baħŧı
Hemân bir aħveliñ evŧâf-ı mihrî serde bestedir
- 9 Bu nazmı ħâk-i pây-ı luṭfuña taħdîmden maħŧad
Ĥuzûruñda küçük bir iltifâta nâ' iliiyyetdir
- 10 Beni sevħ eyledi ŧehbâ'ya bir iş Der-sa' âdet'den
Ümidim ħâk-i pây-ı devletiñden bezl-i himmetdir
- 11 Bu güne ' arz-ı ħâcet eyleyip taŧdi' a yeltenmek
Egerçi bende-i nâ-çize küstâħâne cür' etdir
- 12 Faħaṭ işbu ħuŧûrum mazhar-ı ' avfiñ olur elbet
Kibâra ilticâ zirâ ki dâ' im resm ü ' âdetdir

12a

IX

“Urfamuza Mutaşarrıflıkla Gelen Bir Zât Hakkında”

mefâ' ilün mefâ' ilün fa 'ülün

1 Terakki üzredir ahvâl-i 'âlem
Tezâyüd etmede feyzi dem-â-dem

2 Zuhûr etdikçe âşâr-ı terakki
Bulur fevz ü sa'âdet nev'-i 'âdem

3 Egerçi her taraf pür mes'adettir
Fağat 'Osmânlı mülki dâ'im aqdem

4 Virir tertîb aña sultân-ı 'âdil
Serir-ârâ şehinşâh-ı mu'azzam

5 Medâr-ı iftihâr-ı âl-i 'Osmân
Odur 'Abdul-hamîd-i hayr-mülhem

12b

6 Olup devrinde firdevse mümâşil
Memâlik ser-te-ser ma' mür u hurrem

7 'Adâletden edipdir kesb-i 'umrân
Cihânda yok mezâlimden eşer hem

8 Yaşar hep sâyesinde bendegâni
Refâh ü emn ile mes'ûd u bî-gam

9 Bu lutfuñ şükrini ifâ içündür
Yolunda terk-i cân bizce muşammem

10 Vatanda hıdmeti vüs'ünce her-kes
Bilir cümle vezâ'ifden maqdem

- 11 Kemâl-i şıdk ile tanzîm-i mülke
Eder gayret hemân her zât-ı efham
- 13a 12 Huşûşâ bende-i hâşû'l-havâsı
.....⁴¹
- 13 Kadem başdı Ruhâ'ya meymenle
Semâya çıkdı bāng-i hayr muqaddem
- 14 Ruhâ'mız görmemişdi var olaldan
Bu ikbâli bu gûne sa' d-ı a' zam
- 15 Ahâli oldu hep ser-mest-i neş'e
Kuruldu halka güyâ meclis-i Cem
- 16 Bahâr idi gülûn gitdi revâcı
Ki oldu hâdeden bir gönçe her fem
- 17 "Mübârek ayda geldi ol mübârek"
"Sene üçyüz yigirmi üç Muharrem"
- 13b 18 Halâyık birbirin tebrik ederdi
İki şeyden ki vermiş Rabb-i ekrem
- 19 Biri sâl-i cedîdi kıldı rûzî
Biri de geldi ol mîr-i müfahham
- 20 Ne rûtbe mu' ciz-âver olsa şâ' ir
Kalır taht-ı evşâfında ebkem
- 21 Ricâl-i devletiñ ser-defterinde
Anıñ ' unvân-ı iclâli muraqqam
- 22 Havâsından huzûr-ı heybetinde
Bulunsaydı eger titrerdi Rüstem

41 Yazmada bu mısra boş bırakılmıştır.

- 23 Cihâna gelmemiş mişli keremde
Añılmaz ba' de-hazâ cûd-ı Hâtem
- 14a 24 Eder gamdan berî insânı lutfi
Günehlerden naşıl kim âb-ı zemzem
- 25 Ehaşş-ı ma'lebi celb-i du' âdir
Vücûd-ı pâkidir sa' y-i mücessem
- 26 Ma' ârifde yanında İbni Sinâ
Kalır bir bî-hüner şâkird-i sersem
- 27 Mübârek fikri bir gavvâs güyâ
Aña nisbet ' avâlim şanki bir yem
- 28 Dem-â-dem eyler istihrâc andan
Haķâyık gevherin ol zihn-i efhem
- 29 Bu ma' nâdan revâ olmaz mı dense
Münevver kalbine genc-i mu'alsam
- 14b 30 O kadar taḥsîn ol zâta rûḥ-ı Âşaf
Ḥafâyâ-yı umûr-ı mülke maḥrem
- 31 Şeref-bâḥş olduĝu günden Ruhâ'ya
Sa' âdetle o düstûr-ı mükerrerem
- 32 Bütün gam-didegâni etdi iḥyâ
Mişâl-i nefḥa-i ' Isâ bin Meryem
- 33 O günden kalmadı bir kimse dil-rîş
'Umûmuñ zaḥmına çün oldu merhem
- 34 Eder günden güne neş'e teraḳķî
Sürûr-ı ḥalka eyyâm oldu süllem

- 15a
- 35 Gelelden kalmadı ' umrân-ı şehri
Taşavvurdan beri hâkkâ ki bir dem
- 36 Erir hadd-ı kemâle müddetinde
Bu kâbil memleket Allâhu a' lem
- 37 Görüp ez-cümle çok bî-kes garibi
Soğaklarda yatar çeşmânı pür-nem
- 38 Bu hâlet kalbine vermiş de rikât
Düşündü çâresin ol mîr-i erham
- 39 Civâr-ı şehirde bir haste-ğâne
Binâsın cümle halka gördü elzem
- 40 Du' â-yı pâdişâha bu eşerle
Du' â-yı devletin hem kıldı munzam
- 41 Kalır zikri ahâliniñ dilinde
Bu dârm̃ taşları kaldıkça berhem
- 15b
- 42 Yeter Hilmî du' âya başla gayri
Licâm-ı kilki çek artık ol ebsem
- 43 Bi-hâkkın vaşfını yazmak ne haddiñ
Sükût etmek saña şeh-râh-ı eslem
- 44 Hemân buldukça bu dârü'ş-şifâda
Kemâl-i ' âfiyet her cism-i eskâm
- 45 Hudâ müzdâd edip ikbâl ü ' ömrin
Ede tevfiğini her yerde hem-dem

X

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

Kerem-kârâ ederken dem-be-dem nokşânımı ikrâr
Baña mechûl iken hâlâ uşul u şive-i güftâr
Bu nazmı pişgâha ' arz u taqdîme ne haddim var
Eger mağrûr-ı ' afvîñ olmasaydı bu dil-i gam-h'âr

XI

16a

"Hâk-i pây-ı Hâzret-i Meşîhat-penâhiye Taqdîm Eyledigim

Bir İstid' â-nâme"

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün

I

Ey sipihr-i keremiñ mihr-i fûrûg-efşânı
Mültecâ-yı zu' afâ lutf u mürüvvet-kânı
Zümre-i ehl-i diliñ hâmi-i pür-ihsânı

Mesned-ârâ-yı meşîhat kamer-i evc-i kemâl
' Ömr ü iqbâliñi eفزün ede Rabb-i müte'âl

II

İstemezdîm ki verem tab' -ı ferahnâke melâl
Ya' nî taqdîm edeyim böylece pejmürde maqâl
N' eyleyem eyledi mecbûr beni şuret-i hâl

' Arz-ı hâl etmege şad şerm ile etdim cür'et
Lutf edip eyle ihâle aña gûş-ı re'fet

III

Haylî demdir ki Ayaşofya'da bezl-i himmet
Ederek şevk ile ber-mücib-i sevk-i fitrat
Eyledim cidd ile taşşil-i ' ulûma gayret

16b

İmtihânda olacak bedreka tevfiq-i Hudâ
İntihâb etmege hey 'et kuluñu gördü sezâ

IV

Etdi izhâr-ı hâsed gayri gürûh-i Mollâ
Yaşamaz lâ-cerem âsûde-dil erbâb-ı zekâ
Eyledim gerçi müdürâyı bi-hakğın ifâ

Âb-ı tedbîr ile sönsün mi o âteş heyhât
İltihâb eyledi gitdikçe o nâr-ı zulumât

V

Hilm edip eyler idim sabr u sükûnetde şebât
Aradan haylî vukû' buldu güzâr-ı evkât
'Aķıbetde yoğiken medresede ben bi 'z-zât

Oğama girmiş o dem ser-seri bir hâne-harâb
Taşraya atmağa eşyâmı olup cür 'et-yâb

VI

17a

Eyledim hâli görüp ben dağı bevvâba şitâb
Bu hakâret nedir Allâh için olsun bevvâb
Bunu tecvîz ediyor hangi hadîs hangi kitâb

Baña şorma dedi var âmirimiz sen aña var
Bursalı Râ 'if Efendi ki odur medresedâr

VII

Aña da hâlîmi añlatmaya vardım nâ-çâr
Eylemek lâzım iken aşlını bir istifsâr
Sözümü dinlemege mâni' olup kibr ü vaķâr

Beni tãrd eyleyerek 'unf ile tekdîr etdi
Suhan-ı gayr-ı münâsible de taħķir etdi

VIII

Bilerek 'acizimi âzârını teksîr etdi
Beni her merci' e varmaqlığa taḥyir etdi
Lîk fikr-i keremiñ ḳalbimi tesrîr etdi

17b

Bâb-1 elṭâfiña geldim ederek 'arza merâm
İltifâtıñla bu 'âciz ḳuluñu eyle be-kâm

IX

Edip idrâkime aşḫâb-1 ḥired ğıbtâ müdâm
Sözlerim eyler iken ehl-i dili şîrin-kâm
Ne revâ eyleyeler Hilmî'yi taḥḳire ḳıyâm

Bunı hazm eylese de şâ'ir-i dil-ḥaste hemân
Tab'-1 bîdârıñıza bu gelir elbette girân

XII

“Refîḳlerimden Biriniñ Vefâtı Üzerine Yazdığım Bir
Mersiye”

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ulün

I

Ey gül bilemezdim ki elimden gideceksiñ
Ta'una düşüp bunda beni terk idecekiñ
Toprakda yatıp gül bedeni incideceksin
.....ne zaman gözleriñi bir açacaksiñ
Ateşle ṭolan dillere bir şu şaçacaksiñ

18a

II

Eyyâm-1 şebâbında iken uyḳuya ṭaldıñ
Eyvâh ki bir gül gibi ey genc şaraldıñ
Yârâniñi fûrḳatle bütûn âteşe şaldıñ
.....ne zaman gözleriñi bir açacaksiñ
Ateşle ṭolan dillere bir şu şaçacaksiñ

III

Hicrân elemi koymadı bir neş'e yüzümde
 Bir fesli gezer nâz ile bu yaşlı gözümde
 Gönlüm âteşi bak görünür işte sözümde
ne zaman gözlerini bir açacaksın
 Ateşle tolan dillere bir şu şaçacağsın

IV

Bir uykuya varmış ki ebed andan uşanmaz
 Biñlerce şabah olsa dañi aşlâ uyanmaz
 Aç gözlerini uyku ki aħbâb tayanmaz
ne zaman gözlerini bir açacaksın
 Ateşle tolan dillere bir şu şaçacağsın

18b

V

Bilmem ki neden tatlı diliñ söylemez oldı
 Hayfâ ki yanaklar çiçegim gül gibi şoldı
 Mâtem sesi ey yâr bütün 'âleme toldı
ne zaman gözlerini bir açacaksın
 Ateşle tolan dillere bir şu şaçacağsın

XIII

“Bir Manzûme”

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

I

İçirmiş bâde-i gamdan felek bir sâgar-ı serşâr
 Emellerden uşandum yok gönülde regbet-i dil-dâr
 Beyâbân-ı melâletde enisim âh-ı âteş-bâr
 Ne bed-bahtım ki 'âlemde bulunmaz hâlime gam-h'âr
 'Aceb yetmez mi evvelki cefâ ey baht-ı nâ-hemvâr
 Beni şimdi edersin şohbet-i nâ-cins ile bizâr

II

Beni maḳrûn edip her demde bir ḫâl-i gam-efzâya
 Şalarsıñ başımı her ân neden bir dürlü gavgâya
 Neşâtı görmedim aslâ ḫayâtım döndü ḫulyâya
 Ḳabâhat mı 'aceb etdim ki geldim dâr-ı dünyâyâ
 'Aceb yetmez mi evvelki cefâ ey baḫt-ı nâ-hemvâr
 Beni şimdi edersıñ şoḫbet-i nâ-cins ile bızâr

III

Ne gündüz neş'e-yâbım seyr-i elvân-ı tabî' atden
 Ne de vaḫt-i seḫerde imtizâc-ı nûr u zûlmetden
 Gülüp nezd-i eḫibbâda dem ursam da şeṫâretten
 İçim ammâ ki ḳan ağlar yine farṫ-ı küdüretten
 'Aceb yetmez mi evvelki cefâ ey baḫt-ı nâ-hemvâr
 Beni şimdi edersıñ şoḫbet-i nâ-cins ile bızâr

19b

IV

İlişdikde semâda çeşmime raḫşende bir aḫter
 Sönük lem'ayla kim envârını dünyâyâ neşr eyler
 Baña ihtâr edip derdim olur vicdâna ḫüzn-âver
 Olup giryân derim yâ Rab neye ḫâlim olur müncer
 'Aceb yetmez mi evvelki cefâ ey baḫt-ı nâ-hemvâr
 Beni şimdi edersıñ şoḫbet-i nâ-cins ile bızâr

V

Baña yâr olmağa şâyân idi bir şâḫib-i 'irfân
 Edeydi dem-be-dem şîrîn beyâniyle beni ḫayrân
 Nedir bu toḫtolu piş ü pesimde bir alay nâ-dân
 Ḥabersiz âdemiyetden egerçi şüretâ insân
 'Aceb yetmez mi evvelki cefâ ey baḫt-ı nâ-hemvâr
 Beni şimdi edersıñ şoḫbet-i nâ-cins ile bızâr

20a

XIV

“Velâdet-i Hümâyün-ı Hazret-i Padişâhiye
Dâ'ir Bir Manzûme”

Urfa Mekteb-i İ' dâdisi Şâkirdâm Lisânından:

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün

I

Ey vücûdu kâ'inâta rahmet-i Hâkdan nişân
Neyyir-i eltâf u 'adli 'âleme pertev-feşân
Bu du'âyı eyler elbette bu gün vird-i zebân
Yerde hep efrâd-ı ümmet âsmânda kudsîyân
Ber-çarâr oldukça 'âlem ey şehinşâh-ı cihân
Söylesin “sultânımız 'Abdu'l-hamîd” 'Osmâniyân

II

Mebde'-i enva'-ı sa'd u feyz-i millettir bu gün
Yevm-i mevlûd-ı şeh-i fârûk-ğaşlettir bu gün
Ümmetiñ hep gönül pür şevk ü şetârettir bu gün
Bu du'â elbet zebân-ı halka zînetdir bu gün
Ber-çarâr oldukça 'âlem ey şehinşâh-ı cihân
Söylesin “sultânımız 'Abdu'l-hamîd” 'Osmâniyân

20b

III

Ey melâz-ı ehl-i dâniş hâmi-i din-i mubîn
Ümmeti yevm-i velâdet eyledi behcet-ğarîn
Eyledi icrâ-yı şeh-âyin semâvât u zemîn
Eylesin iclâliñi müzdâd Rabbü'l-'âlemin
Ber-çarâr oldukça 'âlem ey şehinşâh-ı cihân
Söylesin “sultânımız 'Abdu'l-hamîd” 'Osmâniyân

IV

Sâye-i lutfiñda her yer müstenid-i ma'rifet
Nûr-ı 'irfân berr ü bahri eylemiş pür mes'edet
Urfamız da behreverdir ey Feridun-menğabet
Bu du'â her dem bize zîb-i zebân-ı mağmidet

21a Ber-çarâr olduĝça ' âlem ey ŧehinŧâh-1 cihân
Söylesin "sultânımız ' Abdu'l-ĥamîd" ' Oŧmâniyân

V

Her vilâdetde hemân bu cāy⁴² ihrâz eyleriz
Cebhe-i ŧükrânımızda neŧ'e ibrâz eyleriz
Yek-zebân hep ' arz-1 mâfi'l-bâle âĝâz eyleriz
Bu du'âyı der-dehân-1 ŧevĝ u i' zâz eyleriz
Ber-çarâr olduĝça ' âlem ey ŧehinŧâh-1 cihân
Söylesin "sultânımız ' Abdu'l-ĥamîd" ' Oŧmâniyân

XV

Urfadan İlk Ayrıldığında Yazdığı Tercî' -i bend⁴³

mef'ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fa'ülün

I

Ben gerçi ĥayâtımda henüz tâze civânım
Ammâ ki suĥan gevherine ma' den-i kânım
Her mürde-dili zinde eder feyz-i kelâmım
Fâĥr ile desem çok mu ki ' İŧâ-yı zamânım
Her muzlim olan ħalbi münevver ederim ben
Erbâb-1 dile meŧ' ale-i ŧu' le-feŧânım
Sen sanma bakıp hey' etime sũfî vü mollâ
Ĥâŧâ baña ' âlemde ne inim ne de ânım
Ben ŧâ' ir-i rengin-suĥan-1 tâze-beyânım
Ben mâ' il-i dil-dâde-i ĥurŧîd-i ŧânım

42 Metinde "Ĥükümet dâ'iresi" dipnotu vardır.

43 Bu tercî' -i bend elimizdeki yazmada yoktur. Bedri Alpay'm ŧanlurfa ŧairleri adlı kitabından alınmıştır (s. 99-101.). ŧiirdeki çevriyazı işaretleri tarafımızdan konulmuŧtur.

II

Sen bakma benim cübbe vü destârıma aslâ
 Ben rind-i cihânım ki ne şeyhim ne de mollâ
 Mollaları gözden geçirip aňlarım âhir
 Gittikleri yol 'aynı dalâlet ile igvâ
 Efsâneleri serd ile cühhâl ü 'avâme
 Tezyîd-i şeref eylemedir maqşad-ı aksâ
 Beyhüde degil medreseye böyle devâmı
 Tedrîs diler yâd-ı niyâbet ya da fetvâ

Ben şâ'ir-i rengîn-suhan-ı tâze-beyânım
 Ben mâ'il-i dil-dâde-i hürşid-i şânım

III

Şeyhim diyeniñ cümlesi erbâb-ı riyâdır
 Etdikleri tevhid ü semâ cümle hebâdır
 Bî-çâreleriñ beklediği tekye ma'âş
 Hây hüyları Hâlîk için mi ne revâdır
 Dem urmada halk içre zühd ü [vera'ı] ⁴⁴
 Ammâ ki bilir ehl-i başîret ne belâdır
 Etmem bu denâ'etlere elbette tenezzül
 'Ulviyyet-i tab'im bana bir dâd-ı Hudâ'dır

Ben şâ'ir-i rengîn-suhan-ı tâze-beyânım
 Ben mâ'il-i dil-dâde-i hürşid-i şânım

IV

Âvâre dilim olmadı bir şeye heveskâr
 Aşkâr görünür dideme 'âlimde ne kim var
 Ser-mest-i mey-i naḥvet olur ehl-i münâsib
 'Azl oldu mu eşk-âbı mezellet eder işâr
 Şöhret kazanır şervet ile ehl-i ticâret
 Bir gün de gelir kim eder iflâsını izhâr
 Ben istedigim dehrde her dem ki elimde
 Mecmû'a-i eş'âr ala âgüşîña dil-dâr

44 Bedri Alpay bu kelimeyi "zühdü ve ra'dı" şeklinde almıştır. Bunun "zühd ü vera'ı" şeklinde olabileceğini tahmin ediyoruz. Ancak gene de mısraın vezninde bir problem vardır.

Ben şâ'ir-i rengîn-suhan-ı tâze-beyânım
Ben mâ'il-i dil-dâde-i hürşid-i şânım

V

Ey Hilmî-i şîrin-dem ü pākîze-ṭabî'at
Ey bülbül-i hoş-gû-yı gülistân-ı belâgat
Ben şems miyim hayrelenir çeşm-i ferimden
Gördükde gözün hâke diker ehl-i denâ'et
İnsân ruhu bilmez imiş âdemi yoksa
'İrfânıma her bir eşerim ayrıca hüccet
Güftârıma hiç Ufa'da taqdir eden olmaz
Lâzım bana tebdil-i maḳâm etmeğe gayret

Ben şâ'ir-i rengîn-suhan-ı tâze-beyânım
Ben mâ'il-i dil-dâde-i hürşid-i şânım

“T E V Â R İ H”

XVI

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün

- 1 Yine devr eyledi sâl ey şehinşâh-ı kerem-güster
Kemâl-i yümn ile âfâkı tenvîr eyledi nev mâh
- 21b 2 Teceddüd eyledikçe nev-be-nev yıllar seririñde
Müdâm ol şevket ü devletle ey sulţân-ı dil-âgâh
- 3 Sen ol zıll-ı İlâh u mesned-ârâ-yı hilâfetsiñ
Ki itdiñ pertev-i ‘adliñle mülki bir tecelligâh
- 4 Du‘â-yı izdiyâd-ı ‘ömr ü iclâl-i hümayûnuñ
Bütün rüy-ı zemînden âsmâna yükselir her gâh
- 5 Bu gün kalb u lisân-ı halk bu târihimi söyler
“Şehinşâhâ bu nev-sâliñ mübârek eylesin Allâh”

شهنشاهها بو نوسالک مبارک ایلسن الله (1325/1907)

XVII

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

- 1 Müstedâm olsun teceddüd eyledikçe mâh u sâl
Taht-ı ‘âli-baht-ı ‘Oşmâni’de haķân-ı zamân
- 2 Dâ’imâ dil-sîr-i eltâf eylemekde cümleyi
Ol veliyy-i ni‘met-i bî-minnet-i ‘Oşmâniyân
- 22a 3 Her zamân dergâh-ı Haķķ’a ‘arz-ı şükrân eyleriz
Kim bize baħş eylemiş bir pâdişâh-ı ĳadr-dân

- 4 ' Arz-ı tebrike cesâret eyleyip Hilmî kulu
Yazdı harf-i cevherinle işbu târihi hemân
- 5 Eylesin sâl-i cedîdîñ luṭf ile ol Kirdgâr
Hâḫḫ-ı şâhâneñde mes'ûd ey şehinşâh-ı cihân

ایلسون سال جدیدک لطف ایله اول کردگار
حق شاهانکده مسعود ای شهنشاہ جهان

(1326/1908)

XVIII

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

- 1 Hemân teşrîf ederse hangi ḳalbi feyz-i Raḫmânî
Olur ol şübhesiz bir maḫzen-i esrâr-ı Sübhânî
- 2 Olur ez-cân ü dil hem bezm ü hem ḫâl-i ricâlu'llâh
Ezelde her kime ermişse Hâḫḫ'ın luṭf u iḫsânı
- 22b
3 Kıvâm-ı ' âlem-i süflî vü ' ulvî ehl-i şafvetdir
Vücûd-ı ' ârifindir ḫalkdan maḫşûd-ı Yezdânî
- 4 Anuñçün yazdı bu mecmû' ayı Hâcı Bedî' ü' d-dîn
Hafîd-i Hâzret-i Hâfız Muḫammed ḳuṭb-i devrânî
- 5 Kibârîñ nâmını işbu eşerle eyledi iḫyâ
N'ola himmet ederse rûḫ-ı pāk-i Şeyḫ-i Rabbânî
- 6 Ne hoş mecmû' a-i vâlâ-yı feyzâ-feyz-i ' irfân kim
Eder leb-rîz-i ' aşḫ-i Hâḫ derûn-ı ehl-i îmânî
- 7 Görünce söyledim Hilmî aña bir cevherin târiḫ
Zihî erbâb-ı ḫâle gülşen-i pür-feyz-i rûḫânî

زهی ارباب حاله گلشن پر فیض روحانی (1323/1905)

XIX

müstefî ilâtün müstefî ilâtün

- 1 Hamd-i firāvān Rabb-i enāma
Kim luţfi şāmil hep hāşş u 'āma
- 2 Bir kez nazār kııl bir kimse var mı
Dünyāda nā'il olmaz merāma
- 3 Ez-cümle 'āciz bir çok zamāndır
Bed' eylemişdim 'ilm-i kelāma
- 4 El-ḥamdulî'llāh eş-şükrulî'llāh
Oldum muvaffaq ḥüsn-i tamāma
- 5 Cevherle Hilmî târiḥ yazdım
Bu Şerḥ-i ekmel irdi ḥitāma

(1322/1904) بو شرح اکمل ایردی ختامه

23b

XX

Urfa'da İbrahîmiye Medresesi Müderrisi Üstād-ı Fezā'il-nihādım 'Umdetü'l-muḥakkiḳîn Fazîletlü el-Ḥacc Ramāzan Efendi⁴⁵ (tāle 'ömrühü) Ḥazretleriniñ 'Oşmān Nāmındaki Hafidiniñ Dünyāya Geldigi

45 Fāzıl-ı müşārün ileyh kırk yaşına kadar Kayseriyye'de taḥşil-i 'ulüm ile meşgûl olup meftûr oldukları kemāl-i isti'dādına inzimām edüp sa'y ü gayret ve ḥüsn-i niyyetleri şemeresi olarak orada beyn'el-fuzalā temeyyüz etdikden sonra kendi memleketine hizmetde bulunmak üzere Urfa'ya 'avdet etmiş ve kırk beş sene kadar tadrîs-i 'ulüm-i 'aliyye ile imrâr-ı ḥayāt eylemiş bir pîr-i rüşen-zamîrdir. El-yevm sinn-i şerîfleri toḳsana qarib olup artık 'ālem-i tadrîsden çekilerek 'ibâdet ve tâ'āta ve ed'iyye-i ḥayriyye ḥazret-i emîrû'l-mü'minînle evḳat-güzâr olmaḳdadır. Muḥarrir-i 'āciz ḥalka-i tadrîs-i füyûzât-enîs-i müdakkikânelerinde perverîş-yâb olanlarıñ şoñuncusudur. (24a)

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Düşünürken arayıp ism ile târihîni ben
Geldi hâtifden o dem gūşuma “ ‘Oşmân, ‘Oşmân”

عثمان عثمان (1322/1904)

XXI

Urfa Eşrâfından Vefât Eden Bir Genciñ Seng-i Mezârına
Yazılmak Üzere

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 1 Çerç-i sāfil-devre ol günden ki āgāz eyledi
Görmedim şıdķ u vefâ bir ferde ibrâz eyledi
- 2 İşte ez-cümle Ḥalîl Ḥilmî Efendi'yi hemân
Ḥaylî demler mazhar-ı eltâf u i' zâz eyledi
- 3 ‘Āķıbet yārân ile aḥbâbdan etdi cüdâ
Genc iken bu ḥâķde mevtâya hem-râz eyledi
- 4 Vâlîde hem-şîre, evlâdiyle hep iḥvânım
Girye-i mâtemde ḥayfâ kim yek-âvâz eyledi
- 5 Fevtine yazdı eḥibbâdan biri târiḥ-i tām
Kumrî-i rūḥı çıkıp firdevse pervâz eyledi

قمری روحی چیقوب فردوسه پرواز ایلدی (1321/1903)

XXII

25a

"T A H M İ S"⁴⁶

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

I

Her ne dem gelse hayâliñ dide-i giryânıma
 Ağlamakdan kaçre kaçre kan gelir müjgânıma
 Âfitâbım bâ' is olduñ dem-be-dem efgânıma
 "Bestedir zencir-i zülfün nokta-i vicdânıma
 Şaplanır tır-i müjeñ bu sine-i süzânıma"

II

Gelmesin çeşmânıma hüsnün hayâli her seher
 Yandırır nâr-ı derûnum korçarım etsin hâzer
 Ol zamândan kim ilişdi vechiñe ey gül ! Nazar
 "Düşdi âteşli maḥabbetler gönülde hüküm eder
 Hadd ü pâyân yok benim âh-ı şerer-efşânıma"

III

25b

Evvelâ ' arz eylemek ruhsâre-i bedriñ nedir
 Şoñradan bezm-i vişâliñden beni zecriñ nedir
 Luḥfuña âmiziş-i zehr-âbe-i kaḥriñ nedir
 "Dâ'imâ cevri eylemekde bendeñe fikriñ nedir
 Söyle ey zâlim seniñ kaşdıñ mi vardır cânıma"

IV

Küşiş eyler bu fenâ-âbâdda ey gül-beden
 Kesb-i mâl ü câh için hürdi, büzürgi her gelen
 Çok mıdır ger bakmasam ârayiş-i dünyâya ben
 "Sen gibi bir meh-cemâle nâzır u müştâk iken
 Hiç girer mi gayri dünyâ dide-i hayrânıma"

46 Manzume tahmis olmakla birlikte gazelin kime ait olduğunu tespit edemedik.

V

N'eyleyem ' âlemde hiç olmaz müsâ' id aḥterim
 Râhuña işâr için yokdur benim sîm ü zerim
 Şevkatiñ dârü'ş-şifâ-yı vaşla olsun reh-berim
 "Öldürür derd-i firâkıñ şübhe yokdur dil-berim
 Merḥamet kıl sevdiğim sen girme nâ-ḥaḫ ḳanıma"

VI

26a

Gülşen-i ' irfân içinde eyleyip geşt ü güzâr
 Hilmiyâ bü-yı ma' âniden olurken mest vār
 İstedim kim eyleyem aḥbâbı andan behredâr
 Bir ğazel aldım ele her beyti vird-i nefḫa-bâr
 Eyleyip taḥmîs ithâf eyledim yārânıma

XXIII

"Diger"⁴⁷

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

I

Sevdiğim sensiz bütün ' âlem baña zindân olur
 Gülşen ü külḫen yanımda ' âdetâ siyyân olur
 Setr edince ḥaddiñi zülfüñ dilim nâlân olur
 "Gül yüzünde ḫaḫ belürse gözlerüm giryân olur
 Hâle görünse kenâr-ı mâhda bārân olur"

47 Başlıkta "Ġazel "Kemâl Paşa-zâde"nü idür (Raḫimehu'llâh)" ibaresi yazılıdır. Oysa taḥmîs edilen gazelin bazı kaynaklarda Hoca Dehhânî'ye ait olduğu yazılıdır. Bkz. Mine Mengi, (Prof. Dr.), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ankara, 1995, Metinler, s. 6.

II

26b Şûriş-i 'aşkıñ cihâmı kaplamış ser-tâbe-ser
 Dehrde bilseñ hele olmuş nice cânlar heder
 Bak ne müdhiş vak'adır bir kez bu hâle et nazar
 "La' lüñ için gözlerüñ birbirine hañçer çeker
 Ol iki mest arasında kırkaram kim kan olur"

III

Her dili meftûn edersin dide-i gâmmâz ile
 Her-kese meshûr edersin nuḡk-ı efsûn-sâz ile
 Haḡ seni haḡ eylemiş bir kâmet-i mümtâz ile
 "Gül budağı gibi gülşende şalınsañ nâz ile
 Karşuña başın şalup serv-i revân hayrân olur"

IV

27a Her gören hayrân olur ol gamze-i cādūsını
 Sünbüle bakmaz görenler 'anberin gīsüsünü
 Şerm eder gördükde gonçe ol fem-i gül-būsım
 "Zülfünüñ altında görmüş gūşe-i ebrūsını
 Ebr içinde ol sebebden mâh-ı nev pinhân olur"

V

Haḡ Ta'âlâ hüsn-i Yūsuf vermiş ol meh-peykere
 Şive-i şirini reşk-endâz olur hürilere
 Cümle-i evşafını kâbil mi yazmaḡ bir yere
 "Nice derc idem şıfât-ı hüsnini ben deftere
 Gül yüzi vaşında şi' rüm başka bir divân olur"

XXIV

“Diger”

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

I

Eder Ya' kûb veş ' uşşâkı gîsû-yı perîşânı
 Olur zindân-ı gam dil-dâreye çâh-ı zenehdânı
 Züleyhâ-yı dili üftâde eyler rüy-ı rahşânı
 “Cihânda görmemiş bir kes bu dürlü mâh-ı tâbânı
 Degül Ken' ân ilinden aşlı ammâ Yûsuf-ı şânî”

II

27b

Şabâ-yı mülk-i hüsnüñ şahıdır ol gözleri cādū
 Yüzü fermân-ı katl-ı ' aşıkân tuğrasıdır ebrū
 Nigâh itmeme olursa mâh-rûlarla cihân memlū
 “Dil-i üftâdeye bir özge Belkıs-ı emeldir bu
 Mu' anber zülfine bend eylemişdür çok Süleymân'ı”

III

Niyâz-ı inkişâf-ı sîneden hâlî zamân olmaz
 Faķat rahm eyleyip de hiç kâfir müslümân olmaz
 Derünim farķ-ı süzişden naşıl âteş-feşân olmaz
 “Şunûf-ı mâh-rûlarda bunuñ tek aşlı hân olmaz
 Kerem veş yandırıpdur ' aşıkânî şöret ü şânî”

IV

Bahâristân güne oldu revnaķ-bâr ol zehre
 Hezâr âsâ figân-ı halk töldü ser-te-ser dehre
 Giriftâr etmemiş yalnız beni zâra ol gül-çehre
 “Nice Ferhâd'ı feryâda düşürmiş kûh-ı ' aşķ üzre
 O Şirîn nâmını yâd eyleyenler eyler efgânî”

28a

V

Zamân-ı vaşlda didârimî neş'eyle seyr eyle
 Dem-i fûrkatde de dâ'im hayâl-i yâri fikr eyle
 Maḥabbet nârına Hilmî gibi 'âlemde şabr eyle
 "Ġarib âsâ niçin maḥzûn olursuñ Râzi faḥr eyle
 Zihî bir gül-beden sevdük cihânda yoḫdur aḫrânî"

XXV

"Diġer"

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

I

Vâkıf oldu ḫalk-ı 'âlem giryeden esrârıma
 Olmuyor ḫâbil tesellî bu dil-i ġam-ḫ'ârıma
 Var mıdır dünyâda âyâ çâre bu düşvârıma
 "Gelmiyor vechüñ ḫayâli dide-i ḫün-bâruma
 Bâ'iş oldur sevdiğüm her laḫza âḫ u zâruma"

II

ḫaylî demdir beklerim ben ġüşe-i ġamda seni
 Tâ ki pursiş eyleyem senden o nâzik gül-teni
 Gezmediñ mi söyle Allâḫ 'aşkına ol ġüşeni
 "Küy-ı cânândan ḫaberdâr itmedüñ aşlâ beni
 ḫâlümü 'arz eyle bârî ey şabâ dil-dâruma"

28b

III

Neş'emendim bu cihânda kâm-yâb olsam daḫi
 Oluram elbette âfil âfitâb olsam daḫi
 Terḫ ḫılmam 'aşkı mânend-i türâb olsam daḫi
 "Alem-i âb içre ser-mest-i ḫarâb olsam daḫi
 Eylereḫ cânım fedâ peymâne-i serşâruma"

IV

Bezî-i zerdîr cûd dehriñ câhilinde şübhesiz
‘Aşk ile cân vermek oldu kâmilinde şübhesiz
Kayd-ı cân olmaz maħabbet mâ’ilinde şübhesiz
“Naqd-ı ‘ömri bir perî rûyuñ yolunda şübhesiz
Görse Hâtemler şaşardı dem-be-dem işâruma”

V

29a Meclis-i ihvânda olsam ğarķ-ı deryâ-yı şafâ
Bezî-i meyde sâķi-i gül-çehre şâĝar şunsa ya
Hilmiyâ bulmaz yine nâr-ı derûnum intifâ
“Çâre-cû olmak ‘abesdür derd-i ‘aşķa Vaşfiyâ
Bulamaz Loķmân daĝı dermân dil-i bîmâruma”

GAZELİYYÂT

XXVI

“Bir Nazîre”

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

- 1 Nigârâ şive-i hândeñ gül-i ra' nâda yoğdur yoğ
Şemîm-i zülf-i târîñ ' anber-i sârâda yoğdur yoğ
- 2 Ruğun gül saçlarıñ sünbül gülistân-ı cemâliñde
Bu dürlü gülle sünbül gülşen-i me'vâda yoğdur yoğ
- 3 Dili pür-zevk ü şevk etdi şeker-âmîz-i güftârîñ
Gözüm sâkıde meyde sâğar u nîmâda yoğdur yoğ
- 29b 4 Naşıl teşbih edem dür-dâneve ey mâh dendânîñ
Evet bu rütbe revnağ gevher-i yek-tâda yoğdur yoğ
- 5 Unutdurdu baña eş' arı bağ dehrîñ şu 'ünâtı
Nedendir Hilmîyâ gam görmeyen dünyâda yoğdur yoğ

XXVII

“Diğer”

mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ülü

- 1 Ey meh bu seher ' aşık-ı şurideñ uyandı
Mehtâba bakıp ağlayarak hüsnuñü andı
- 2 Ben âteş-i süzân-ı firâkıñla yanarken
Gördükde bütün halk-ı cihân hâlime yandı
- 3 Bağ sen de benim hâlime bir merhamet eyle
Cevriñle perişanlığım encâma tayandı

- 4 Meh-rûlara nâz eyleme bir kı̇'ide olmuş
Bundan bilemem bunca zamân kim ne kazandı
- 30a5^c Âlemde ne ben nâle vü zârımdan uşandıım
Bî-dâd u sitemden ne de ol zâlim uşandı

XXVIII

“Diger”

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 1 Sâkiyâ peymâne şunma tâ ki cânânım gele
Meclise ârâm u şabr-ı kalb-ı hayrânım gele
- 2 Ben nasıl bülbül gibi feryâd etmem her seher
Çeşm-i hün-bâra hayâl-i verd-i handânım gele
- 3 Vâdî-i Eymen gibi envâra garķ olmaz mı ya
Hep güzergehler ki andan mâh-ı tâbânım gele
- 4 Tûñiler dem-beste-i hayret olup kalmaz mı hiç
Her zamân kim nuķka yâr-i şeker-efşânım gele
- 5 ^c Âlemi görmez gözüm târik-i zülfüñ her ne dem
Şem^c -i rüyuñ üstüne ey mihr-i nâzânım gele
- 30b 6 Bunca demlerdir şeb-i yeldâ-yı gamda beklerim
Göñlümü pür-nür eden bir şubh-ı şâdânım gele
- 7 Şâ' irân devrinde hep gelmiş de geçmiş Hilmiyâ
Şimdi nevbet bendedir az kaldı devrânım gele

XXIX

Urfa'dan 'Ayntâb'a Gitdigim Bir Zamânda:

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 1 Gerçi kim etdim Ruhâ'dan infişâl oldum ğarîb
Lîk seyr-i çehre-i maqşûdı itdi Hâk naşîb
- 2 Gülşen-i 'Ayntâb mesken oldu mürġ-i tab' ima
Menba' -i 'irfân kim her gûşesinde bir lebîb
- 3 Sîmâ buldum şeref oldum hezârân şevk ile
Cebhe-sây-ı hâk-i pây-i zât-ı üstâd-ı Edîb⁴⁸
- 31a 4 Sohbetiyle gönülüne revnağ verir ol zât kim
Nâm-ı vâlâsı cenâb-ı Fâzîl Hâcî Hâsîb
- 5 Urfa'ya gönder bu nev nazmıñ ki virsiñ Hilmîyâ
Hatı u ma' nâsiyle kalb u dîde-i aḥbâba zîb

48 'Ayntâb 'ulemâsından olan fâzîl-ı müşârün ileyhiñ nâm-ı bâ-ihtirâmı Hâcî 'Abdullâh Efendi olup yazdığı eş'âr-ı dil-ârâda Edîb maḥlasını kullanır. Urfa'ya 'avdetimde aldığım bir luḫuf-nâmesinde derc zîrdeki kıt'a 'uluvv-ı tab' -ı şâ' irânelerine delîldir.

H'âhişger-i ülfet degilem ehl-i kemâle
Fürkatleri bâ' iş oluyor böyle melâle
Tev'em olacağ hüzn-i firâkıñ ile Hilmî
Bilmem neye, mesrûr oluyor o vişâle

XXX

‘Ayntâb’dan, Urfa’da Raḥîmîye Medresesi Müderrisi
Üstâd-ı Muhterem Miftâhî-zâde Fazîletli Ḥasan Ḥüsni
Efendi Ḥâzretlerine Gönderdiğim Mektûbda:

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

- 1 Verd-i ḥüsniñ yâd ile gâhice efgân eylerem
Âh edüp bülbülleri gülşende nâlân eylerem
- 2 Gâh olur vaşlñ ḥayâliyle gönül pür-zevk olur
Neş’ e vü şevkimle her maḥzûnı ḥandân eylerem
- 3 Her zamân bir ḥâl-i ḥayret-baḥşî izhâr eyleyip
Cümle ‘Ayntâb ehlini ḥâlimle ḥayrân eylerem
- 31b 4 Korkarım billâh derd-i fûrḩatiñle dil-berâ
Kendimi süy-ı ‘adem-âbâda püyân eylerem
- 5 Ḥilmîyâ resm-i maḥabbet cân fedâ etmek ise
Ben de elbet cânımı cânâna ḩurbân eylerem

Bu da ‘Ayntâb’da:

XXXI

fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün

- 1 Yine ḩükmün sürüyor dilde temennâ-yı vaḩan
Yine zihnüm taḩıdır fikrû’l-mezâ-yı vaḩan
- 2 Geçiyor rûz u şebim ḩ’âb u ḩayâletle benim
Ne yamân derde düşürdü beni sevdâ-yı vaḩan

- 3 Âh evvelce firâk-ı vaṭanı bilmez idim
Ne kadar müşkül imiş fūrkat-ı leylâ-yı vaṭan
- 4 Yâ Rab ol sâ' at-ı ferruḡ ne zamândır ki ede
Gönlümü ġarḡ feraḡ-ı rûy-ı dil-ârâ-yı vaṭan
- 32a
5 Cigerim nâr-ı taḡassürle kebâb oldu benim
Beni bî-tâb ediyor yâd-ı ġam-efzâ-yı vaṭan
- 6 Şerer-i âteş-i dildir bu suḡanlar Hilmî
Okuyup añlasın aḡvâlimi ebnâ-yı vaṭan

XXXII

"Rindâne Bir Ğazel"

mef' ūlü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ūlün

- 1 Sâķî kerem et pür-elemim ver baña bâde
Def' -i ġam u endüha yeter mi ruḡ-ı sâde
- 2 Ver bâde-i gül-günü beni mest-i ḡarâb et
Âvâre dili ġonçe gibi eyle küşâde
- 3 Âh etdi beni leşker-i ġam ḡaylî perîşân
Feryâd ederim pîr-i mey-i pâk-nijâda
- 32b
4 Ol kimsedir âzâde elemden ki yanında
Maḡbûbı olup şîşesi pîşinde nihâde
- 5 Şabr eyle ki ġülzâr-ı ümîde per açarsın
Hilmî bu kadar inleme zindân-ı Ruhâ'da

XXXIII

“Bir Bayram Gününde”

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

- 1 Bu gün 'id-i feraḥ-efzâ cihân şādân güler oynar
Şatar üftâdegâna cilveler ḥubân güler oynar
- 2 Kimesne al yeşil atlas kumâşî nâz eder her şūḥ
Olur al leblerinden ḥandeler rîzân güler oynar
- 3 Elinde bir şeker-pâre kızarmış gül gibi ruḥlar
Neşât u neş'esinden sū-be-sū püyân güler oynar
- 33a 4 Nedir bu buḫ'a-i ḡarrâ ki ṭolmuşdur perîlerle
' Aceb cennet mi kim anda bütûn ḡilmân güler oynar
- 5 Sürûd u şevḳ ile 'uşşâkı raḫşân eylerim Hilmî
Nazargâhımda çün ol âfet-i devrân güler oynar

XXXIV

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

- 1 “Yerüñ gülşen nedîmüñ gül nedür feryâdüñ ey bülbül”
Fiḡân u nâleden mi mâye-i icâdüñ ey bülbül
- 2 Edersüñ zârî düşseñ de ḥarîm-i vaşlına yârîñ
' Aceb rûz-ı ezelden mi budur mu' tâdüñ ey bülbül
- 3 Karârüñ yok hemân pervâz edersüñ şâḫdan şâḫa
Amân bilmem nedir bu ṭavr-ı ḥüzn-âbâdüñ ey bülbül
- 4 Saña ' âlemde yokdur bir mümâşil şâ' iriyyetde
Ne ḥoş taşvîr eder ' aşkı bu nev-iñşâdüñ ey bülbül

33b

- 5 Huzûruñda gâzel-perdâz iken Hilmî-i hoş-lehce
Nedendir neş'e-yâb olmaz dil-i nâ-şâdiñ ey bülbül

XXXV

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 1 Nev-reside bütleri hayret-fezâdır Urfa'nıñ
Hüblarına cân fedâ etmek sezâdır Urfa'nıñ
- 2 Çehre-i maşşûdu göstermekde ehl-i dâniş
Her biri âyine-i ' âlem-nümâdır Urfa'nıñ
- 3 Tütüyâ-yı çeşm-i ehl-i dil denilse vechi var
Çünkü hâki mevlid-i yâr-ı Hudâ'dır Urfa'nıñ
- 4 Cüy-bârı her tarafda âb-ı Hızır âsâ revân
Çevre yanında riyâzı dil-güşâdır Urfa'nıñ
- 5 Şafha-i dilde bu nazmı naşş ederse Hilmiyâ
Sâde-rüyân-ı semen-büyü revâdır Urfa'nıñ

34a

XXXVI

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Elde fırsat var iken tab'ını tağyire çalış
Nür-ı ' irfân ile git kalbiñi tenvire çalış
- 2 Yoğ iken zerre-i fazlıñ saña kim söyledi kim
Böyle nâ-dânlık ile kendiñi teşhîre çalış
- 3 Eyleme kendiñi bed-nâm ederek keser kılıp
Her-kesiñ âdem iseñ göñlüñü ta' mire çalış

- 4 Sırrıñı 'âkıl iseñ açma eviddāya bile
Femiñi mühr-i ħamūşı ile temhîre çalış
- 5 Suĥan-endāz olana olma muċâbil kaţ'an
Anları tiĝ-i sükûnet ile tedmîre çalış
- 6 Şabr u ârāmını ihrâk idegör ĥussādîñ
Ġayretiñle dil-i aĥbâbıñı tesrîre çalış
- 34b 7 Ĥilmiyâ baĥş-i 'atîk-i mey ü dil-dârı bıraċ
Ġayrı sen tarz-ı ĥakimānede taĥrîre çalış

XXXVII

mef' ūlü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ūlün

- 1 "Manzûrı iken tâ bu ċadar şâh-ı bahâruñ
Nergis geçinir sāye-i destinde çenâruñ"⁴⁹
- 2 Āzâde olan var mı ki bî-dād felekden
Yok yok dimedir her gice feryâdı hezâruñ
- 3 Mest olsañ eger bâde-i iċbâl ile bir dem
Ta' ċîb eder elbette anı derdi ĥumâruñ
- 4 Maĝbûţ-ı cihân olsañ eger gerdiş-i girdden
Taĥvîl eder encâmı seniñ leyle nehâruñ
- 5 'Ālemde şafâ ister iseñ ey dil-i nālân
Ol turma hemân bendesi bir nâzlı nigâruñ
- 35a 6 Tûţî gibi taċlîd ediyor ĥâme-i Ĥilmî
Ġüftârını memdûĥ gibi mîr-i kibâruñ

49 Metinde "Nâbî Merĥûmuñ" ibaresi yazılıdır. Ayrıca bu matla için bkz.:
Dr. Ali Fuat Bilkan, Nâbî Dîvânı, C. II, s. 1239.

XXXVIII

“Fahır-âmîz Bir Nazîre”

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Evc-i a' lâ-yı kemâliñ kamer-i enveriyem
Rind-i mu' ciz-nefes ü kân-ı hüner-gevheriyem
- 2 Dîdeler hayrelenir pertev-i ' irfânımdan
Hüneriñ öyle celî şa' şa' a bir ahteriyem
- 3 Mest olur tâ be-ebed nazmımı kim eylese güş
Dehrde haq bu ki bir feyz-i Hudâ sāgeriyem
- 4 Reng ü bûda güle kim gıbta-resândır suhanım
Urfa'nıñ çoq mı disem şâ' ir-i nâzükteriyem
- 5 Gazel-i Nüzhet'i tanzîre özensen Hilmî
Vechi var çünkü anıñ ben de eḡ-i ekberiyem

XXXIX

35b

“Muḡıbb Zan İtdigim Bir Kimseden Gördüğüm
Mu' âmele-i Gaddârâne Üzerine”

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 1 Öyle pür-derdim ki gönlüm maḡzen-i hüzn ü melâl
Öyle pür-ye'sim ki gelmez ḡatıra fikr-i vişâl
- 2 Ey ecel ! Gel cānumı al istemem ol ' âlemi
Kim ola nâ-dāna anda ser-fürü ehl-i kemâl
- 3 Her ne dem bir kes baña gösterse rüy-ı iltifât
Aḡlaram kim düşmiş cānım olur encām-ı ḡâl

- 4 Bir hümâ-yı târem-i bālâ-yı 'irfanım velî
Tîr-i âlâm-ı felek kılmış beni işkeste-bâl
- 5 Dehrden şekvâ gerekmez Hilmiyâ hâmuş ol
Sen şikâyet eyledikçe eyler efzün pây-mâl

XL

36a

Teşvîken eş'arımı taqdir eden bir zâtın benim olmayan
ma' nâsîz bir beyti başkasından benim olmak üzere işitmesiyle
baña gönderdiği 'itâb-âmîz bir varakaya cevâben yazdığım
Farsî bir gâzel:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

- 1 Perîşân-hâtırem bî-cürm yârem mî koned bi'llâh
Me-râ çizi ne güftî ger şudî ez-mâ-cerâ âgâh⁵⁰
- 2 Bi-hamdi'llâh ki dârem reh-berî çün hüsni-i mâhir
Kucâ ân-kes ki dâred reh-berî der-reh büved gümrâh⁵¹
- 3 Belâgat-perverân-i 'aşr râ men ki şüdem pey-rev
Be-ser-menzil resâned bî-gümânem dil-berâ in râh⁵²
- 4 Sipîhr-i ma' rifet râ lâ-cerem hürşîd mî bâşem
Heme halk-ı cihân pertev-rubâyem mî şevend ey mâh⁵³

50 Vallahi hiçbir suçum yokken dostum zihnimi darmadağın ediyor. Olaydan haberdar olduğu halde bana bir şey söylemedi.

51 Allah'a şükür yetenekli güzel bir rehberim var. Rehberi olan bir kimsenin yolda kaybolduğu hiç görülmüş şey midir?

52 Ben, asrın belagat ilminde yetenekli olanların takipçisiyim. Ey sevgili, bu yol senin menziline ulaştığından hiçbir şüphem yok.

53 Marifet feleğini şüphesiz güneşi olurum ben. Ey ay gibi güzel sevgili, bütün dünya halkı benim ışığımla aydınlanır.

- 5 Derâzî-i suhan-i ū rā melāmet āvered Hilmî
Bed-în penc beyt kon der hāzret-i ān meh suhan kūtāh⁵⁴

XLI

36b

İstanbul'a Yeni Geldigimde.

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Nedir bu şehrde cünbiş-nümā o qudsiyyet
Nedir bu beldede heyret-fezā o 'ulviyyet
- 2 Zemīni reng-i bedāyi' le öyle mālīdir
Semāsı şevk-i dile cilvegāh-ı 'ālīdir
- 3 Şaçar ziyā-yı letāfet o hāk u ahcārı
Kamaşdırır hele dīdārı çeşm-i nūzzārı
- 4 Bu pāy-taht-ı mu' allā-yı āl-i 'Oşmān'dır
Yegāne kıble-i āmāl-i ehl-i imāndır
- 5 Bu haclegāh-ı cihānda 'arūs-ı büldāndır
Bu burc-ı feyz u sa'ādetde şems-i raşşāndır
- 6 Bu menba'-i ezeli-i zülāl-i 'irfāndır
Bu kân-ı sermedī-i dūr-i 'adl u ihsāndır

54 Ey Hilmî, onun sözünün iğneleyiciliği azar getirir. Bu beş beyitle o ay yüzlü güzelin huzurunda sözü kısa kes.

37a

XLII

Bir Mektûb

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Ey hüner-mend-i teraqqî-perver
Ey suhan-sâz-ı ma' ârif-güster
- 2 Bendeñiz nev-heves-i ' irfânım
Sûy-ı taşşîle yeñi püyânım
- 3 Neşr-i âşâra da meylim çokdur
Lîk âşâr-ı güzîdem yokdur
- 4 Sözlerim neşre degil şâyeste
Ol sebebden tûrurum dem-beste
- 5 Şermsârâne huzûra taqdim
Eyledim bunları ey luţfi 'âmîm
- 6 Luţfuñuz şevķimi kılsa tecdid
Kâbil olmaz o neşâtı taħdid
- 37b
7 Gerçi kim dürce degildir şâyân
Ben gibi nev-heves it şādân

XLIII

(KİTA' ÂT)

“Müdāvimi Bulduğum Dārü'l-Mu' allimin-i ' Âlîniñ
Yevmiye Noğ Defterine Yazdığım.”

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

Cihânda sa'y u gayrin olduğundan nuḥbe-i kāmım
Yazıldı mevki' -i tevķirde ser-deftere nāmım
Taḥammül eylesem âlām u ḥüzn-ı ğurbete Hilmî
Verir elbet takāsül perverâne ğıbta encāmım

XLIV

mef' ūlü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ūlün

Çıkdı öñüme böyle iki rāh-ı ḥaṭarnāk
Hangi yola bilmem ki sülük eyleyem eyvāh
Hilmî kalırım böylece ser-geşte vü hayrān
İmdāda yetişmezse eger Hāzret-i Allāh

XLV

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

38a

Nedir sūdı hüner taḥsiline sa'y itmeniñ bilmem
Hüner olduğça âdemde felâket pây-māl eyler
Leṭâfetsiz deyip eş' âriña sen şimdi ğam çekme
Bu küşiş Hilmiyā elbet seni tütī-maḳāl eyler

XLVI

‘Ayntâb’da İken Üstâdımdan Aldığım Bir Mektûb:

fe’ ilâtün mefâ’ ilün fe’ ilün

Ey varak simsiyâh iken rengiñ
Göñlümü neyle garq-ı nûr itdiñ
Pertev-i yâr mün’ akis mi saña
Ki beni böyle pür-sürûr itdiñ

38b

XLVII

“Bir Demet Çiçek İhdâ İdene”

mef’ ulü mefâ’ ilü mefâ’ ilü fa’ ulün

Ey neyyir-i nâzım çiçeğe var mı ki hâcet
Hilmî’ye cemâliñ seniñ itmez mi kifâyet
Hüsniñ baña ‘ âlemde gözüm bir ebedî gül
Üşkufeleriñ ‘ ömri ise bir iki sâ’ at

XLVIII

müstef’ ilün fe’ ilâtün mefâ’ ilün

Ey firkatimle olan zâr zâr ana
Ey hasretimle olan girye-bâr ana
Bu resm-i kemterimi al da şakla sen
Olsun hemân saña bir yâd-gâr ana

XLIX

Bir Risâle-i Edebiyyede Gördüğüm İşbu:

ارایت من یرخی بفرقتہ الف
 انا قد رضیت لنا بان نتضرقا
 حتی افوز بقلہ من حدہ
 عندالوداع و مثلها عند اللقا 53

L

İki beyt ber-vech-i zir terceme olunmuşdur:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

Firâka yâri h'âhişger maḥabbet-âşinâ olmaz
 Faḳaṭ ben ârzümend-i firākım gül-cemâlinden
 Vedâ'-i dil-hırâşı hem mülâḳatı zamânında
 Dehânım tâ key olsun bûse-çin ruḫsâr-ı âlinden

55 Arapça olan bu kıt'anın nazmen tercümesi Hilmî tarafından yapılmakla birlikte nesren tercümesi de şöyledir: "Sen sevgiliden ayrılmaya razı olanı hiç gördün mü?. Kavuşma ve ayrılma zamanında yanağından bir öpücük alınca ben bizim ayrılmamıza razı oldum."

39b

LI

Urfa Tahrîrât Kâlemi Mübeyyizlerinden Haţţat-ı Ya' küt-
pesend Üstâd-ı Muhterem Lobud Bey-zâde Aḥmed Vefîk
Bey'e Gönderdigim Mektûbda:

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün
Dem-i vedâ' da pâ-bûs-ı yâra ermek için
Fîrâk-ı ehl ü eviddâya eyledim iḳdâm
Ne çâre ḳurdu felek bir oyun o hengâmda
Müyesser olmadı ḥayfâ !... Dirîg !... Neyl-i merâm

(EBYÂT)

LII

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Bir mu' anber nâme ki min-ğayr-i had gözlerim
Kalmadı luğ ile yollarda efendim gözlerim

LIII

Bir Kurbân Bayramında.

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

Nişâb-ı hüsne mâlikseñ saña kurbân vâcibdir
Beni nağr eyle gamzeñle benim şâyeste kurbâna

40a

LIV

Süleymân Nâmında Bir Çocuğuş Meşkinde:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

Süleymânım deyüp turma hemân meydân-ı da' vâda
Olursa himmetiñ 'âlî o dem söyle Süleymân'ım

LV

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

Pederden müntakıldir feyz-i isti' dâdı evlâdın
Buña şahid ise Hilmî yeter bu hattı Nâci'niñ

SÖZLÜK

A

a'dâd: sayılar.

a'lâ: en yüksek.

âb: su.

âb-ı Hızır: Hızır suyu, rivayete göre İskender'in Hızır ve İlyas ile birlikte aramaya çıktıkları ve Hızır ile İlyas'ın bulup içtikleri ölümsüzlük suyu.

adem: yokluk.

âdemiyyet: insanlık.

âfâk: ufuklar.

âferin-hân: aferin okuyan.

âfet-i devrân: zamanın afeti olan sevgili.

âfil: ufûl eden, batan.

âğâz: başlama.

âgehî: uyanık.

ahcâr: ağaçlar.

ahfâd: torun.

âh-ı âteş-bâr: ateş yüklü âh.

âh-ı şerer-efşân: kıvılcım saçan âh.

ahkar: hakir olan.

ahter: yıldız.

ahvel: şaşı.

akdem: ilk, önce.

akrân: eş, benzer.

aksâ: uzakta bulunan.

âlâm: elemler, hüznler.

âlem-i âb: su âlemi, içki meclisi.

âlem-i bâlâ: yüce âlem.

âlem-i hestî: mevcut âlem.

âlem-i kuds: yüce âlem, Tanrı âlemi.

âlem-i süflî: suflî âlem.

âlem-i ulvî: ulvî âlem.

âlem-nümâ: cihanı gösteren.

- âlî:** yüksek, yüce.
âmâl: emeller, arzular.
âmîm: umumî.
âmîziş: uyuşma, uysallık.
âmm: umum, halk.
anberîn: anber kokulu.
anber-i sârâ: hilesiz, saf anber.
ârâm: dinlendiren.
ârâyiş: süs, zinet.
ârûs: gelin.
arz-ı mâfi'l-bâl: kalptekini söyleme.
ârzûmend: istekli.
âsâ: gibi.
âsâr: eserler, izler.
ashâb: sahipler.
âsmân: semâ, gök.
âsûde-dil: gönlü rahat.
âşıkân: âşıklar.
atâ: bağışlama.
âteş-feşân: ateş saçan.
atîk: eski, kadim.
avâlim: dünyalar, âlemler.
avdet: geri dönmek.
âyâ: acaba, hiç.
âzâde: rahat, hür.
azam: çok büyük.
âzâr: incitme, küçük düşürücü söz söyleme.

B

- bâ'is:** sebep olunan.
bâb: kapı.
bâd: rüzgar.
bâde: şarap, mey.
bâdî: sebep olan, icap eden.
Bâğ-ı İrem: Âd kavminin kralı Şeddâd'ın cennet bahçelerine benzetilerek yaptırdığı meşhur güzel bağçe.

- bahr:** deniz.
bahş: bağış, ihsan.
bâlâ: yukarı, semâ.
bâlâ-nişîn: üstte, yukarıda oturan.
bâng: ses, sada.
bârân: yağmur.
bâsıra-pirâ: görüş, göz süsü.
bed': başlama.
bedâyi': yeni icat olunmuş güzel şeyler.
bed-nâm: kötü nam.
bedr: dolunay.
bedreka: klavuz, delil.
behcet-efrûz: güzelliği aydınlatan.
Behişt-âbâd: İstanbul'da Lale Devri'nde inşa edilen bir köşkün adı.
behrever: pay sahibi.
be-kâm: arzusuna kavuşan.
belâgat: sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adamına göre söylenmesini öğreten ilim.
bend: bağlı.
bende: kul, köle.
bendegân: kullar, köleler, padişahın hizmetinde olanlar.
berhem: karışık, dağınık.
berî: kurtulmuş, temiz, pâk.
berîn: yüksek.
ber-karâr: karar üzere.
ber-mûcib: icap ettiği üzere.
ber-pâ: ayağa kalkma.
berr: kara.
bevârik: yıldırım parıltıları.
bevvâb: kapıcı.
beyâbân: çöl.
beyn'el-fuzalâ: faziletli kimseler arasında.
bezl: dağıtma, saçma.
bî-dâd: zulüm, işkence.
bîdâr: uyanık.

- bî-gam:** gamsız.
bi-hakkın: hakkıyla.
bî-hem-tâ: eşsiz, benzersiz.
bihîn: iyi.
bihter: daha iyi.
bî-kes: kimsesiz, fakir.
bîmâr: hasta.
bî-müdânî: emsalsiz, eşsiz.
bî-tâb: güçsüz, zayıf.
bîzâr: bıkmış, usanmış.
bû: koku.
buk'a: yer, memleket.
burûc: burçlar.
bûse-çîn: öpücük toplayan.
bükâ: ağlama.
büldân: beldeler.
bürhân: delil, ispat.
büt: put, put gibi güzel.
büzürg: büyük.

C- Ç

- câ-be-câ:** yer yer.
câh: makam, mevki.
câlib: celbeden, kendisine çeken.
câlis: oturan.
câvîd: daimî, bakî.
cebhe-sây: yüz sürme.
celb-i du'â: dua isteme.
celî: açık.
cemâdât: cansızlar.
cevherîn tarih: tarih düşürmede, sadece noktalı harflerin ebced değerinin toplamıyla düşürülen tarih çeşidi.
cevv: boşluk, fezâ.
cidd: gayret, çalışıp çabalama.
cihân-ârâ: cihânı süsleyen.
cihân-tâb: dünyayı aydınlatan.

- cilveger:** cilve eden, nazlı.
cilve-nümâ: görünme, ortaya çıkma.
cûd: cömertlik.
cûd-ı Hâtem: Hâtem'in cömertliği.
cûy-bâr: su yolu, ark.
cüdâ: ayrı.
cühhâl: cahiller.
cülûs: padişahın tahta çıkması.
cünbiş-nümâ: hareketlilik.
çâh: çukur.
çâre-cû: çâre arama.
çerh-i sâfil-devr: alçakça dönen felek.
çesm: göz.
çesmân: gözler.
çesm-i fer: aydınlık veren göz.

D

- dâd:** ihsân, vergi.
dalâlet: doğru yoldan sapma.
dâniş: bilme, bilgi.
dârü's-şifâ: hastane.
dehr: dünya.
dem: zaman, an.
dem-â-dem: an be an.
dem-beste: nefesi tutulmuş.
denâ'et: alçaklık.
der-dehân: ağızda, hazır.
derûn: iç, kalp.
destâr: sarık.
devrân: zaman.
deycûr: karanlık.
dîdâr: yüz.
dîde: göz.
dîger-gûn: değişmek, başka renge bürünmek.
dil: gönül.
dil-ârâ: gönül süsleyen.

- dil-dâde:** gönül vermiş, düşkün.
dil-dâr: gönül alan, sevgili.
dil-fürûz: gönle ferahlık veren.
dil-haste: gönül hastası.
dil-hırâş: gönül tırmalayan.
dil-hûn: kanlı gönül.
dil-rîş: yüreği yaralı, dertli.
dil-sîr: gönlü doymuş.
dil-şâd: sevinçli.
dirîg: esirgeme, yazık.
dür: inci.
dürc: kutu, cevher kutusu.
dür-dâne: inci tanesi, sevgili.
dürr-i yek-tâ: tek inci, Hz. Muhammed için kullanılır.
düşvâr: dert, zor.

E

- ebced:** mektebe yani başlayanlar için kullanılan bir tabir, acemi.
ebkem: dilsiz.
ebnâ: çocuklar.
ebr: bulut.
ebrû: kaş.
ebsem: tebessüm etme, gülme.
ed'iyye: dualar.
ef'ide: faideler.
efham: daha fehametli, çok şeref sahibi.
efhem: pek çabuk anlayan.
efkâr: fikirler.
efrâd: fertler.
efsûn-sâz: efsunlu, sihirli.
efzûn: çok, fazla.
ehass: en hususî.
eh-i ekber: büyük kardeş.
ekmel: en mükemmel.
eltâf: lutuflar, iyilikler.

- elvân:** renkler.
enâm: insanlar.
encâm: son.
endûh: gam ve sıkıntı
enîs: dost, arkadaş.
envâr: nurlar.
enzâr: bakışlar, göz atmalar.
enzâr-ı dikkat: dikkatli bakışlar.
es'edet: bahtiyarlık, kutluluk.
esbâb: sebebler.
esfel: en sefil, pek aşağı.
eskâm: hastalıklar, illetler.
eslâf: öncekiler, geçmişler.
esrâr: sırlar.
esrâr-ı Sübhânî: Allâh'la ilgili sırlar.
eş'âr: şiirler.
eşk-âb: gözyaşı.
eşvâk: şevkler, arzular.
evc-ârâ: fezayı süsleyen.
eviddâ: dostlar, sevgililer.
evkât: vakitler.
evreng: taht, serir.
evsâf: vasıflar, özellikler.
eyyâm: günler.
ez-cân ü dil: cânıgönülden.
ez-cümle: bu cümleden olarak.

F

- fahr:** övünme, büyüklenme.
fart: ifrat, aşırı, aşırılık.
fârûk-haslet: Hz. Ömer gibi özellikler taşıyan, adaletli.
fasl-i rebî': ilkbahar mevsimi.
fem: ağız.
fenâ-âbâd: yokluk üzerine mamur olmuş, dünya.
fer: güç, kuvvet.
ferah-efzâ: ferahlatıcı.

ferahnâk: ferahlı.

Ferîdûn-menkabet: Pişdadîlerin altıncı padişahı olan Feridun gibi menkabeleri olan.

ferruh: kutlu.

fevt: elden kaçırma, ölüm.

feyz: bereket, bolluk, ilim, irfân.

fikrû'l-mezâ-yı vatan: vatan meziyetlerini düşünme.

firâvân: sayısız, çok.

firdevs: cennet.

fusûl: fasıllar, mevsimler.

fürûğ: ışık, nur.

fürûğ-efşân: ışık saçan.

fürûzân: parlayan, parlak.

füyûz: bolluk, bereketler, çoğalmalar.

füyûzât-enîs: feyizli dostlar.

G

gabrâ: yer, yeryüzü.

gam-âlûd: gamla karışık, gamlı.

gam-efzâ: gam arttıran, gamlı.

gam-hâr: gam yiyen, gamlı.

gâmmâz: fitneci, koğucu.

gamze: süzgülün bakış.

garrâ: parlak.

gavvâs: dalgıç.

gazel-perdâz: gazel söyleyen.

geşt ü güzar: gezip tozma.

genc: hazine, define.

gerdiş: dönme, devir.

gevher: cevher.

gevher-i yek-tâ: eşi benzeri olmayan cevher, Hz. Muhammed.

gıpta: imrenme.

gıpta-resân: gıpta ulaştıran.

gilmân: cenneteki delikanlılar, gençler.

girân: ağır.

gird: yuvarlak, çevre.
giriftâr: esir, düşkün.
girîv: tutsaklık.
giryân: ağlayan.
girye: ağlama.
girye-bâr: ağlamaya hazır.
gîsû: omuza dökülen saç, kakül.
gufrân: avf, merhamet.
gûne: çeşit.
gûş: kulak.
gûyâ: konuşan, söyleyen.
güftâr: söz.
gül-bû: gül kokulu.
gül-cemâl: gül yüzlü, sevgili.
gül-gûn: gül renkli.
gülistân: gül bahçesi.
gülşen: gül bahçesi.
gürûh: topluluk, grup.
güşâde: açık.
güvâhî: uyanık, şahid.
güzâr: geçme, geçiş.
güzîde: seçkin.

H

hâb: uyku.
hâcet: ihtiyaç.
haclegâh: gelin odası.
had: yanak.
hâhişger: istekli.
hâk: toprak.
hakâyık: hakikatler.
hakkâ: doğrusu.
halâyık: insanlar.
hâle: bazan ay ve güneşin etrafında görülen parlak daire.
halef: sonrakiler.
hâlî: تنها, boş.

hâllâk: yaratan, Allah.

hall-i cezr: problem hal etme.

hamâkat: ahmaklık, budalalık.

hâme: kalem.

hâmî: himâye eden, koruyan.

hamûşî: sessizlik.

hand: gülme, gülüş.

handân: gülen.

hâne-harâb: evi yıkılmış.

hân: sofrâ.

harf-i cevherîn: sadece noktalı harflerin toplamıyla elde edilen tarih düşürme çeşidi.

harîm: başkasına kapalı olan yer.

hâsü'l-havâs: saygın olanların hası, hasların hası.

hatarnâk: tehlikeli.

hâtır-ârâ: gönül süsleyen.

havârik: harikalar.

hayfâ: yazık, vâh.

hayre-sâz: hayret veren.

hayret-bahş: hayret verici.

hayret-efzâ: hayret arttıran.

hazer: sakınma, kaçınma.

heft: yedi.

hem-bezm: aynı meclis, arkadaş.

hem-hâl: bir halde bulunan, arkadaş.

hemîşe: devamlı, sürekli.

hem-râz: aynı sırrı paylaşan, arkadaş.

hem-şîre: kız kardeş.

hestî: varlık, cücûd, mevcudat.

hey'et: elbise.

hezâr: bin, bülbül.

hezârân: binlerce.

hired: akıl.

hilâfet-penâhî: hilafeti koruyan, padişah.

hilm: yumuşaklık.

himem: himetler.

- hoş-gû:** güzel sesli.
hûb: güzel.
hudâ: Allâh.
huld: cennet.
hulk: ahlâk.
hulyâ: kuruntu.
humâr: içkiden sonraki baş ağrısı.
humâyun: padişah.
hûn-bâr: kan ağlayan.
hurd: küçük, ufak, ehemmiyetsiz.
hurrem: şen, güleryüzlü.
hurşîd: güneş.
hussâd: haset edenler, kıskananlar.
hüccet: delil, senet.
hüner-gevher: sanat cevheri.
hüner-mend: hünerli, sanatkâr.
hüveydâ: belli, açık, âşikâr.
hüzn-âbâd: hüznle mamur olmuş, hüznünlü.
hüzn-âgîn: hüzn dolu.
hüzn-âver: hüzn getiren, hüznünlü.

İ

- i'lâm:** anlatma, bildirme.
i'zâz: ağırlama, ikram ve hürmet etme.
ibrâz: delil gösterme.
iclâl: büyütme, ağırlama.
îd: bayram .
idrâk: anlama, anlayış.
îfâ: yerine getirme.
iğvâ: azdırma, baştan çırıtma.
ihdâ: hediye verme.
ihrâk: dökme, akıtma.
ihrâz: kazanma, elde etme.
ihtâr: bir şeyi birinin hatırına getirme, uyarı.
ihyâ: diri, canlı.
ikbâl: baht, talih.

- ikdâm:** sebat ve devam ile çalışma.
ikrâr: söyleme, dile getirme.
ilcâ: zaruret, zor durumda kalma.
ilm-i kelâm: kelâm ilmi, Allâh'ın zat, sıfat ve efalini şeriatın esaslarına göre inceleyen bilim dalı.
iltihâb: alevlenme, tutuşma.
imrâr: geçirme.
în u ân: bu ve şu.
infisâl: ayrılma.
inkişâf: açılma, gelişme.
intâc: netice, sonuç.
intifâ: sönme.
intihâb: seçme, seçilme.
inzimâm: katılma, zam olunma.
îsâr: ikrâm, dağıtma.
isti'dâd: kabiliyet.
istid'â-nâme: arzuhal, dilekçe.
istifsâr: sorup anlama.
istihrâc: sonuç çıkarma.
işkeste-bâl: kırık kanat.
iştikâ: şikâyet etme.
izdiyâd: artan, ziyadeleşen.
izhâr: gösterme.
izz: izzet, şeref.

K

- kadr-dân:** kadir, kıymet bilen.
kâffe: bütün, hepsi.
kamer: ay.
kân: hazine, bir şeyin kaynağı.
kasvet-âver: sıkıntı veren, sıkıntılı.
kayd-ı cân: can bağlama, cana kıymama.
kehf-i emân: halkın sığındığı yer.
kemâl-i adl: adaletin en mükemmeli.
kemâl-i kudret: kudretin son derecesi, her şeye gücü yeten Allâh'ın mükemmelliği.

kemâl-i sıdk: doğruluğun en mükemmeli.

kemâl-i yümn: çok uğurlu, bereketli.

kemter: kıymetsiz.

kerem-güster: cömertlik yayan.

kerem-kâr: işi kerem olan, cömert.

kes: kimse.

kesb: çalışıp kazanma.

kesret: çokluk.

kevâkib: yıldızlar.

kevn: kainat.

kıvâm: direk.

kıyâm: ayağa kalkma, bir işe başlama.

kibâr: büyükler, ulular.

kilk: kalem.

Kirdgâr: Allâh.

kîyâset: uyanıklık, zekâ.

kudsiyân: melekler.

kudsiyyet-i ulyâ: yüceler yücesi.

kûh: dağ.

kulûb: kalpler.

kûşîş: gayret, çabalama.

kûy: köy, sevgilinin yaşadığı yer.

küdûret: bulanıklık

L

la'l: dudak.

lâ-cerem: şüphesiz.

lâhûtî: manevî âlem.

lâmi': parlayan, parıldayan.

lebîb: akıllı.

leb-rîz: dopdolu.

lem'a: parıltı.

lem'a-pâş: ışık saçan.

leşker: asker.

levh-i mahfûz: Allâh tarafından takdir edilen şeylerin yazılı olduğu manevî levha.

leylâ: çok karanlık gece.
leyle-i pür-safâ: safa dolu gece.
lîk: lakin.
likâ: yüz.
lutuf-nâme: mektup.

M

ma'ârif: marifetler, bilimler.
ma'ârif-güster: maarifi yayan.
ma'delet-pîrâ: adaletle süslü.
mâ'il: meyleden
mağbût: gıpta edilmiş, imrenilmiş.
mağrûr: gurur.
mâh: ay
mahabbet-âgîn: sevgi dolu.
mahabbet-âşinâ: sevgi bilen.
mâh-ı nev: yeni ay, hilâl.
mahmidet: methetme, övme.
mâh-rû: ay yüzlü.
mahzûz: memnun ve mutlu.
makâl: söz.
makrûn: yakın, kavuşmuş.
maksûd: kastolunan, meram edilen.
mâlî: dolu.
mânend: gibi, benzer.
manzûr: nazar olunan, gözde olan.
masdar: bir şeyin çıktığı yer, menba.
matla: güneşin doğduğu yer.
matlab: istek, istenilen şey.
mazhar: nail olma.
me'âlî: büyüklükler.
mebde: başlangıç.
meclis-i Cem: Cem'in meclisi.
medâr: noktai istinad, sebep.
medyûn-ı şükrân: şükran borçlu.
mefharet: övünme.

- mef tûn:** vurgun, tutkun.
mef tûr: yaratılmış.
meh-cemâl: ay yüzlü.
meh-tâb: ay ışığı.
mekâtib: mektepler.
mekteb-i idâdî: lise.
melâl (melâlet): usanç, bıkmama.
melâz: sığmak.
melce: sığmak.
memâlik: memleketler.
memdûh: övülmüş.
memlû: dolu.
menâzır: manzaralar.
menba': kaynak
merâm: arzu, istek.
merd-i kâbil: kabiliyetli adam.
meserret: sevinç.
meshûr: büyülenmiş.
mesned-ârâ-yı hilâfet: halifelik makamını süsleyen, padişah.
mesrûr: sevinç.
meşhûn: dolu.
meşk: yazı örneği, alıştırma.
mevki'-i tevkîr: karşılama yeri.
meymenet: bereket, uğurluluk.
mezâlim: haksızlıklar.
mezellet: alçaklık, itibarsızlık.
mısdar: bir şeyin çıktığı yer, menba.
mihen-keş: sıkıntı çeken.
mihr: güneş, sevgi.
min-gayr-i had: haddim olmayarak.
mir'ât: ayna.
mu'anber: anber kokulu.
mu'cizât: mucizeler.
mu'ciz-âver: mucizeli.
mu'ciz-nefes: mucizeli nefes.

- mu'în:** yardım eden.
mua'llâ: yüce, yüksek.
munzam: üste konan, katılan.
murakkam: yazılmış, yazılı.
musammem: kesin karar verilmiş.
mutalsam: tılsımlı.
muzlim: karanlık.
mü'ebbed: ebedî.
mübâhât: övünme.
mücessem: cismi olan, vücutlu.
müdakkîkâne: inceden inceye araştırarak.
müdâm: devamlı, sürekli.
müdârâ: yüze gülme, zahirde dostluk gösterme.
müfahham: kerem sahibi.
müheyyâ: hazır, hazırlanmış.
müjgân (müje): kirpik.
mükedder: kederli.
mültecâ: iltica olunan yer.
mültemi': parıldayan, parlayan.
mümâsil: benzer, eş.
mümehhed: yayılmış.
mün'akis: çevrilmiş, tersine dönmüş.
müncer: neticelenen.
müntakil: intikal eden, geçen.
mürde-dil: ölmüş gönül.
mürg: kuş.
mürüvvet-kân: cömertlik hazinesi.
müсахhar: teshir olunmuş, ele geçirilmiş.
müstağrak: dalmış, batmış.
müstedâm: devamlı, sürekli.
müşta'il: yanmış, tutuşmuş.
müte'alliú: ait, dair.
müzdâd: artmış, çoğalmış.

N

- nâ'ib:** vekil.
nâ'iliyyet: ulaşma, muzaffer olma.
nâ-bûd: yok olan, bulunmaz.
nâ-çâr: çâresiz.
nâ-çîz: hiç hükmünde olan, ehemmiyetsiz, çok küçük şey.
nâ-dân: cahil, bilmez.
nâ-hemvâr: uygun olmayan.
nahr: fiyat.
nahvet: gurur.
nâ-kâbil: kabiliyetsiz.
nakd: sermaye.
nâlân: inleyen.
nâm-ı bâ-ihtirâm: saygıdeğer isim.
nâr: ateş.
nârânî: ateşe ait.
nâsût: insanlık, insaniyyet.
nâ-şâd: mutlu olmayan.
nâ-yâb: bulunmaz.
nâzım: nazm eden, yazan.
nâzır: bakan, gözeten.
nebâtât: bitkiler.
nehâr: gündüz.
neş'emend: neşeli, mutlu.
neş'e-pîrâ: neşe saçan.
neş'e-yâb: neşeli.
neşât: sevinç, şen.
neşât-efzâ: sevinç arttıran, sevinçli.
neşve: neşe.
nev: yeni.
nevâ: ses, sada, nağme.
nev-be-nev: yepyeni.
nev-resîde: yeni yetişmiş, genç.
nev-sâl: yeni yıl.
neyl: isteğine kavuşma.
neyyir: nurlu, parlak.

nezd-i ehîbbâ: dostların yanında.
ni'am: nimetler.
nigâh: bakma, bakış.
nigâr: resim, sevgili.
nihâde: konmuş, hazır.
nisâb: ölçü, miktar.
nisâr: saçma, dağıtma.
niyâbet: naiblik, vekalet.
nuhbe: arzunun en sonu, seçkini.
nücûm: yıldızlar.
nükte-perdâz: nükteli söz söyleyen.
nükte-sencân: nükte tartanlar, şairler.
nümâyân: açık, ortada.
nüzzâr: bakanlar.

P

pâ-bûs: ayak öpen.
pâkîze-tabî'at: temiz huylu.
pâk-nijâd: soylu, asîl.
pây: ayak.
pâyân: son.
pâye: makam, rütbe.
pây-mâl: ayak altı.
pejmürde: dağınık
per: kanat.
perî-rû: peri yüzlü, sevgili.
pertev: ışık.
pertev-efşân: ışık saçan.
pertev-rübâ: ışık kapan, ışıltılı.
pervâz: uçma, kanatlanma.
perverâne: terbiye edercesine.
pes: arka.
perverîş-yâb: yetiştirilen, terbiye gören.
pey-â-pey: birbiri ardınca, peşpeşe.
peydâ: görünme, ortaya çıkma.
pinhân: gizli.

pîrâhen: gömlek.
pîrâye-sâz: süs veren, süsleyici.
pister: yatak.
pîş: ön.
pîşgâh: huzur, ön.
pursiş: soru sorma.
pûyân: koşan.
pür-elem: çok dertli, elemli.
pür-fütûh: ferahlık dolu, zafer dolu.
pür-nem: çok nemli.
pür-nûr: nurla dolu, nurlu.
pür-sürûr: sevinçle dolu, çok mutlu.
pür-ye's: çok ümitsiz.
pür-zulmet: çok karanlık.

R

ra'nâ: güzel.
Rabb-i müte'âl: yüce Allâh.
râh: yol.
rahşân: parlak.
rahşende: parıldayan, parıldayıcı.
râyât: sancak
re'fet: acıma, esirgeme.
re'y: görme, görüş.
refik: arkadaşı.
rehâ: kurtuluş.
rengîn-suhan: renkli söz, süslü söyleyiş.
resm: resim, tarz, âdet.
reşk-endâz: imrendirici.
revnak-bâr: güzellik, tazelik.
reyyân: suya kanmış.
ricâlu'llâh: manevî kuvvet sahibi olan evliya.
rikkat: merhamet, acıma hissi.
riyâz: bahçeler.
rîzân: dökülen.
ruh-ı sâde: sade, tüysüz yanak.

ruhsâre: yanak.
rûşen-zamîr: temiz kalpli.
rûy: yüz, sima.
rûyîde: biten, neşv ü nüma eden.
rûz: gün.
rûzî: rızık, azık.

S

sa'd: uğur, bahtiyarlık.
sa'î: çalışan.
sa'y: çalışma, gayret
sabî: çocuk.
sad: yüz
safâ-bahşâ: safa bahşeden.
sâgar: kadeh, içki bardağı.
sâha-i gabrâ: yeryüzü, dünya.
sâha-pîrâ: alan süsleme.
sâl: yıl.
salâ: davet etme, meydan okuma.
sâl-i cedîd: yeni yıl.
samt: susma.
sarsar: soğuk.
sâye: gölge.
sâye-i dest: elin gölgesi, himâye.
selâtîn: sultanlar.
selef: öncekiler.
semen-bûy: yasemin kokulu.
semere: meyve.
ser: baş.
ser-âmed: bir gelen, önde.
ser-â-pâ: baştan ayağa.
ser-â-ser: baştanbaşta.
serd: soğuk.
ser-defter: baş defter.
ser-fîrâz: başı dik, en ilerisi.
ser-fürâ: baş eğme, söz dinleme.

- ser-geşte:** başı dönmüş.
serîr: taht, saltanat.
serîr-ârâ: saltanat süsleyen.
sermedî: ölümsüz, daimî.
ser-mest: sarhoş,
serşâr: ağzına kadar dolu.
ser-tâbe-ser (ser-te-ser): baştan başa.
ser-tâc-ı ümem: ümmetlerin baş tacı.
ser-tâ-pâ: baştan ayağa kadar, bütün.
serv-i revân: yürüyen sevgili, uzun boylu sevgili.
sezâ: uygun, layık.
sîm: gümüş.
sinn: yaş.
sîne-i sûzân: yakan sine.
sipih: gök, sema, felek.
siyeh-rû: siyah yüz.
siyyân: denk, eşit.
sû: taraf.
sû-be-sû: yer yer, taraf taraf.
subh-ı ferah-efzâ: ferahlatıcı sabah.
sûd: fayda.
suhan: söz.
suhan-endâz: söz atan, laf dokunduran.
suhan-gûyân-ı asr: asrın söz söyleyenleri, şairler.
suhan-ı gayr-ı münâsib: uygun olmayan söz, küfür.
suhan-sâz: söz ustası, şairler.
sultân-ı dil-âgâh: uyanık gönüllü sultan.
sun': sanat,
sun'-ı Hak: Allâh'ın sanatı.
sunûf-ı mâh-rû: ay yüzlü güzeller sınıfı.
sûy-ı adem-âbâd: yokluk üzerine mamur olmuş taraf, ölüm.
sûy-ı tahsîl: ilim öğrenme işi.
sûzân: yakan, yakıcı.
sûziş: yanma, yakma.
süllem: merdiven.
sülûk: bir yola girme.

sürûd: şarkı.
sürûr: sevinç.
sürûşân: melekler.

Ş

şâ'irân: şairler.
şa'sa'a: parlaklık.
şâdâb: suya kanmış, mutlu, sevinçli.
şâdân: mutlu, sevinçli.
şadânî: mutluluk.
şâh: dal.
şâh-ı kerem-kâr: işi kerem olan padişah, çok cömert padişah.
şâkird: öğrenci.
şâkirdân: öğrenciler.
şâm: gece.
şâyeste: layık, uygun.
şeb: gece.
şebâb: gençlik.
şeb-i yeldâ: en uzun gece.
Şehbâ: Halep için kullanılan sıfat.
şeh-râh-ı eslem: en selametli cadde.
şehr-âyîn: şenlikler.
şehr-yâr: padişah, hükümdar.
şeker-âmîz-i güftâr: şekerle karışık söz, tatlı söz.
şeker-efşân: şeker saçan, sevgili.
şem: mum, ışık.
şemîm: güzel koku.
şems: güneş.
şems-i rahşân: parlayan güneş.
şerer: kıvılcımlar.
şerh: açma, yarma, açıklama.
şerm: utanma.
şermsârân: utangaçlar.
şetâret: neşe, şenlik.

şîrîn-dem: tatlı söyleyişli.
şîrîn-kâm: mutlu.
şitâ: kış.
şitâbân: koşan, acele idenler.
şive-i güftâr: söz söyleme tarzı.
şu'arâ: şairler.
şu'le-feşân: ışık saçan.
şu'ûnât: işler, hadiseler, olaylar.
şûrîde: çılgın.
şûriş: karışıklık.
şükûh-ı fâtır: yaratıcının yüceliği.

T

tâ key: ne zamana kadar.
ta'ûn: salgın hastalık.
tab': huy, ahlâk.
tâbân: parlak.
tağyîr: değiştirme.
tahassür: hasret çekme.
tahassüsât: hisler.
tahdîd: sınırlama.
tahkîr: hakaret etme, hor görme.
tahlîs: kurtarma.
tahvîl: değiştirme.
tahyîr: iki şey arasında birini seçme, muhtar.
takâsül: tenbellik, üşenme.
tanzîr: benzetme, benzetilme.
târ: karanlık.
tarab-engîz: sevinç arttıran, sevinçli.
tard: kovma, sürme.
târem: çardak, kubbe.
târem-i mînâ: mavi kubbe.
târih-i tâm: bütün harflerin rakam karşılıkları toplanarak eksiksiz ve fazlasız tarih çeşidi.
târîk: karanlık.
tarîk: yol.

- tarfîl:** usul ve kaide ile okuma.
tarz-ı hakîmâne: Urfalı Nâbî'nin en büyük temsilcisi olduğu hikmetli söyleyişi öne çıkaran tarz.
tasdi': baş ağrıtmaya.
tavsîf: vasıflarını sayma.
tâze-beyân: yeni söyleyişli.
te'âlî: yükselme.
tebcîl: ağarlama.
teceddüd: yenileme.
tecvîz: caiz görme, izin verme.
tedmîr: yok etme, tepeleme.
tedrîs: ders verme.
tefekkurât: düşünmeler.
tekâ: takva.
tekdîr: azarlama, paylama.
tekmîl: kemâle erdirmeye, mükemmel.
teksîr: çoğaltma.
temâşâ: seyretme.
temennâ: el ile selâmlama.
temevvüc: dalgalanma.
temeyyüz: seçen, ayıran.
temhîr: mühürleme.
tenhâ: yalnız.
tenvîr: nurlu, aydınlık.
terakkî-perver: ilerlemeyi seven.
tesrîr: sevindirme.
teşhîr: şöhretlendirme, gösterme.
teşnegân: susamışlar.
tev'em: ikiz.
tevhid: birleme, Allâh'm birliğine inanma.
tezâyüd: ziyadeleşme, artma.
tezyîd: ziyadeleştirme, arttırma.
tezyîn: süsleme.
tîğ: kılıç.
tîr: ok.
tulû': doğmak.

tûtî: papağan.

tûtî-makâl: papağan söyleyişli.

tûtîyâ: sürme.

ubûdiyet: kulluk.

ulûm-ı 'aliyye: yüksek ilimler.

uluvv (ulviyyet): yükseklik, büyüklük, yücelik.

ulviyyet-karîn: ulviyete yakın.

umrân: mamur, şen bayındır.

unf: şiddet, sertlik.

U-Ü

uyûn-ârâ: gözlerin süsü.

üdebâ: edipler.

üftâde: düşkün, çaresiz, âşık.

üftâdegân: düşkünler, âşıklar.

Üşkûfe (şükûfe): çiçek.

V

vahdet: Allâh'ın birliği.

vakâr: temkinlilik, ağırbaşlılık.

vâlâ: yüce, yüksek.

vecd-âver: vecde getiren.

vech: yüz, çehre.

velâdet: doğma, doğum.

vera': haramdan kaçınma.

verd: gül.

vezâ'if: vazifeler.

vezân: esen, esme.

vird-i nef'âa-bâr: üfürme yüklü vird.

visâl: kavuşma.

vüs': güç, kuvvet, takat.

Y

yâdgâr: hâtıra, anı.

yâver: yardımcı.

yek-âvâz: tek haykırış.

yek-tâ: tek, eşi ve benzeri olmayan.
yek-zebân: tek bir dil, aynı ağızdan.
yem: deniz.
yevm: bu gün, hâlâ.
Yezdân: Tanrı.

Z

zahm: yara.
zâkir: zikreden.
zalâm: karanlık.
zebân: dil, lisan.
zebûn: düşkün.
zacr: önleme, zorlama.
zehr-âbe-i kahr: kahrın zehirli suyu.
zenehdân: çene çukuru.
zer: altın.
zill: gölge.
zîb (zinet): süs, bezek.
zîr: aşağı, alt.
zî-rûh: ruh sahibi, canlı.
zî-şân: şanlı.
ziyâdâr: aydınlık, güneşli.
ziyâ-yı âferîniş: yaratma ışığı.
ziyâ-yı letâfet: güzellik güneşi.
zu'afâ: zayıflar.
zulmet: karanlık.
zühd: kendini ibadete verme, takva.
zülâl-i irfân: irfanın saf suyu.

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Abdî,	IX.
Abdulhamid,	13,14, 21.
Adana,	3, 10, 11, 23.
Adana Erkek Muallim Mektebi,	3, 10.
Adana Lisesi,	3, 10, 23.
Adil Saraç,	1, 3.
Admî,	IX.
Ahmed Vefik (Lobud Bey-zâde),	4, 79.
Ali Fuat Bilkan,	71.
Antep,	2, 4, 5, 6, 7, 15, 18.
Ayasofya Medresesi,	14.
Azmî,	IX.
Baharistan,	61.
Bedri Alpay,	IX, 1, 3, 4, 5, 12, 19, 51, 52.
Belkıs,	61,
Bursalı Râif Efendi,	8.
Cem,	42.
Darü'l- muallimin,	2, 10, 23.
Darü'l-fünûn,	2, 10.
Der-sa'adet,	7, 40.
Durak,	IX.
DTCF,	25.
Edib (Fâzıl Hâcı Hasîb),	6, 66.
Emin,	IX.
Evkaf Nezareti,	2, 10.
Evkaf-ı İslamiyye Matbaası,	16.
Ferhad,	61.
Feridun,	50.
Fuzulî,	IX.
Füruğî,	IX.
Hacı Bediüddin,	14.
Hacı Ramazan Efendi,	1, 4.
Hafız Muhammed Hilmî,	1, 16.
Hafız Osman Dede,	1.

Halep,	7, 13.
Halil Hilmi,	14.
Hasan Hüsnü Efendi,	1, 2, 4, 5, 7.
Hikmet, IX.	
Hilmî(Urfalı Hafız Muhammed) , IX, X, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7,	
8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24.	
Hâtem,	43, 63.
Hz. Eyüp,	VI, 35.
Hz. İsa,	19.
Hz. İsa'nın Babası Var mı,	12, 16, 23.
Hz. Meryem,	16, 43.
Hz. Muhammed,	21, 32.
Süleyman,	34, 80.
Hz. Süleyman,	61.
İbni Sinâ,	43.
İbnülemin Mahmut Kemal İnal,	7.
İbrahimîye Medresesi,	1, 4, 23, 56.
İsmail Saib,	12.
İsmet,	IX.
İstanbul,	IX, 1, 2, 3, 5, 7, 8, 10, 11,
12, 18, 22, 23, 74.	
Kemâl Paşa-zâde,	15, 59.
Ken'an,	15, 61.
Kerem,	61.
Kur'an-ı Kerim,	23.
Lâmi,	IX.
Lokman,	63.
Mahmut Karakaş,	1, 3, 4, 14.
Medresetü'l Kuzat,	2, 10, 23.
Medresetü'l-İrşad,	3, 10.
Meşihat-ı İslamiyye,	8.
Milashlı İsmail Hakkı,	16.
Muharrem,	42.
Muhibbî,	IX.
Nâbî,	IX, 15, 22, 71.
Nâbî Dîvânı,	71.

Nacî,	13, 80.
Namık,	IX.
Nazım Paşa,	7, 13.
Nüzhet Ganî,	15, 18.
Osman,	1, 4, 14.
Osmaniye Orta Mektebi,	3, 11.
Rahimiyye Medresesi,	5.
Rayahin,	IX, X, 3, 11, 12, 13, 16, 18,
19, 23.	
Râzî,	15.
Re'fet,	IX.
Ruhâ,	5, 6, 42, 43, 66, 68.
Rüstem,	42.
Salahaddin Eyyübî Güler,	13.
Sakıp,	IX.
Süleyman,	34, 61, 80.
Şanlıurfalı Şairler,	IX, 1, 3, 4, 5, 15, 18, 51.
Şanlıurfa Evliya ve Alimleri,	1, 3, 4, 5.
Şer'iyye Vekaleti,	3.
Şerh-i Ekmel,	14, 16.
Şevket,	IX.
Şeyh-i Rabbânî,	55.
Şirin,	10, 47, 49, 53, 60, 61.
Tevhid-i Efkar Gazatesi,	16.
Urfa (Şanlıurfa),	VI, IX, X, 1, 4, 5, 6, 7, 11,
13, 14, 15, 18, 22, 50, 51, 56, 57, 66, 67, 70, 72, 79.	
Urfa Nüfus Müdürlüğü,	3.
Vâdî-i Eymen,	65.
Vasfî,	15.
Yakub,	35, 61.
Yusuf,	15, 35, 60, 61.
Züleyha,	61.

YAZMADAN ÖRNEK METİNLER

«افاده»

«ریاحیه» طرز عیبه اوزره یازسه بر قاج قعبه ، نظره
 و غنی حاویه .

محتویاتک لکمار حیدسی مجرد شعر سولیک لکوسیه رکلی ،
 جمله برسی محوکی اوزرینه یازسه اولدیغدن مطالعه سی زوده
 آتسایان اوبله معدنسی جالب اوله جفی مامول قوییه .

شیوه افاده منزه کوریه نقایح بقصه افکار پشیمان

~~حیون جلی اعلی اولدیله ره فتون معانی اولون~~

ارباب اقدارک او خطاره ره لطفاً سامحه نظریه

باقه جقدریه امید وارم

یا صوفیه در مسائل زند
 اورقده حافظه محراب

KÜTÜPHANESİ

۵
توجیه متعلق

«بخوش تماشا»

هر ذره مسز من افکاره الی
 هر سیه کید قدرت افکاره الی
 ظاهره کوالب کورینور آدم کله
 مفا کورینور وحدتک افکاره الی
 مابوده نبو لعدنار اولوده هر شب
 ایرض بزق عقل بو اسراره الی
 بوندی ساهد رضان وجودک
 دینوز حماقت من افکاره الی
 سرست ک معرفتک اولدی لبت
 دیر وطن حلی ناچاره الی

«نَدَا»

بریده بر صفاد و تنزیا
 بابلی ایبر اییم تانما
 کرجه اوکیجه دکدی مرتاب
 مرتابه اونشاط نایاب
 اخدر اییه و بسکاتی زیه
 اولندی زمه محبت الیه
 برصته بور و نمسه ایی عالم
 یوقه دوله غریبو آدم
 آهسته دزان اولوردی برب
 هورالیدی ایی روی دشار
 مستغوبه اییم تقدراته
 طاعتی کوکل تحسناه

لہر خم بر بیدہ ظاہر
 کیم آندہ جم تلوہ فاطر
 تائیدی اوتتہ کیم علوم
 بکزی مضطر غروب
 لہر طبع بر نایبہ صمد
 اللہ! .. کورن دیوردی وطنہ
 یارب یوسفعل بوارہ
 یارب بوزہ ملتوح ضوارہ
 آمار فوضہ چکنکہ -
 رہان کاک قدرتہ -

«صوابع قاری»

آهسته برون نامه برکت عرفان
 خلق جهان در صفا آنه نامن دنیا
 لب درسی معارف بر ثنونات بر ما
 عاقل آنه اخلد - بیه مزجهال نادان

مرآة کمال کرمد برضا نظر
 آینه بیه - فز قنک بونجه بدایع
 اشتهاره بون ندر و فون اولده ده لایع
 بار بظنک دشمنی و قره هینن داکر

روییه اولده امر بر فضله نباتات
 از نظر اییه - قوسه طیران جو لهواره
 میزان نغمه کافه مخلوقه کساره
 مستغرق اولور فیضه ذی روح و جبارانه

«نت ترفیفا»

«کروه انبیاء کسبی در آسا برآمه در»
 «ادتسیه احامه کوه زاده محمه در»
 ضیای آفریننده بر علویات و سفلیات
 از لادن جلدی بر تو ربای نذر احمد در
 اور در کیم عالم قدسی ایچره کسبه تاج دوله
 وجود یانی اتاج ایچون عالم محمه در
 زجابت قدرین بیلیک که سائر معجزاتین
 علومنازه قرآنی بهمان مویه در
 چه حدت ای جلی قلم در وصف او رازین
 ز بیون علی جدری بر جسی کیم در ای ایچره در

«جہوں سے کہا یوں جہنمہ خدیقناکھیہ رائے»

ہوگون برعید علیہ - ہوگون بریوم زینانہ -
 ہوگون ہر صرہ کائناتہ برتو افتانہ -
 ہوگون ہر دلدہ وار برنوء جہاویہ روہانیہ
 ہوگون برحی علیہ دلفروز اهل ایمانہ -
 ہوگون ہر طرفہ لعدہ باسمہ انوار علویت
 سجادہ ریدہ بر وقتیت علیا نمایانہ -
 تعالیٰ اللہ نذر عالمہ بوجہ نشاط افزا
 جہان نشہ علیہ - بتون آفاقہ خندانہ -
 عبودہ آیات جاہجا اسباب بنا راخف
 بوختندہ لہرقہ زعیہ - تنک کلستانہ -
 توجہ ایلمکہ شان ایہہ آیات عثمانیہ
 رعای یار تہکم عیوہ شایریر فروزانہ -

بود و بهجت افروزی نیز در آن ایام عهد
 اهل بربریه تبریک مباح و متسابانه -
 رطلات ، سرورین بودند گفت آسمان اوزره
 بون صنف ملائکه بربریه تبریک بویاند -
 بو شهر آئینه علویت قریه به مدانی گیم
 دوزخ و لغوزی حیده ساز هشتم انسانه -
 زرتنه خاطر آتا ، حیده اقرا اوله ده آبدنه
 بیوم رفوقه تانه نسته نقصانه -
 بودند کله اهل توحیدن مقدس بیلدیکه کوزر
 بودند روز جلوس حضرته عبدالحمید خانده -
 اوره اول بستره مایه اعظم خار و ده حضرتیم
 وجود اقدس عثمانیانه لطف بر دانده -

یازده کلک قدرته ازده لوح محفوظه
 آنده وصف اینی : بر فراز آل عثمانه
 معالی صفاته صدی زانه لهما یونیه
 بریر تکرّمه ظاهرو باطنه سلطانه
 بنج ایمنه لب خلو معه زانه شریفه
 بتون عزمده الحمد رهوی آیات قرآنه
 باقلون دیده انصاف ایم تاریخ بهودنه
 قن بر دوریم دور لهما یونیه سیانده
 منور ایمنه احوال ملک بر تو پر ایل
 بروج آسمان دوت برهنی فشانده
 اورتیه ایمنه انتظام عالمی تکمیلی
 که ز تیباته روح سلیمان آفریده خوانده

Nev-reside bütleri hayret-fezâdır Urfa'nın
Hüblarına cân fedâ etmek sezâdır Urfa'nın

Çehre-i maqşûdu göstermekde ehl-i dâniş
Her biri âyine-i 'âlem-nümâdır Urfa'nın

Tütüyâ-yı çeşm-i ehl-i dil denilse vechi var
Çünkü hâki mevlid-i yâr-ı Hudâ'dır Urfa'nın

Cüy-bârı her tarafda âb-ı Hızr âsâ revân
Çevre yanında riyâzı dil-güşâdır Urfa'nın

Şafha-i dilde bu nazmı nakş ederse Hilmiyâ
Sâde-rüyân-ı semen-büyi revâdır Urfa'nın